

*Бібліотека
середньої,*

ЄПАРХІАЛЬНИЙ ВІСНИК

ОРГАН
ЛЬВІВСЬКО-ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО
ЄПАРХІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ

№ 2 — 3

№ 2 — 3

Лютий — березень 1946 р.

Л Ъ В І В

ЦЕРКОВНЕ ЖИТТЯ

ХРУЦЬКИЙ СЕРГІЙ

СОБОР ПОВОРОТУ ДО ВІРИ БАТЬКІВ

Цей історичний Собор — поворот до віри батьків — відбувся у Львові, в дні 8—10 березня 1946 р. Рівно 350 літ перед тим на унійному Соборі в Берестю Литовським 1596 р. заведено унію з Римом, і відтоді роздерто надвое психіку українського народу, а в його життя внесено фермент постійної ворожнечі та боротьби. Собор 1596 року — це Собор роздертя і ворожнечі, а Собор 1946 року — Собор єднання і братерської любові. Відмінні ці Собори і такі протилежні, як небо і земля, як світ і тьма, як добро і зло. Нема у цьому дива, бо ж і історичне тло цих двох зворотних у нашій історії подій діаметрально протилежне одне одному.

Собор у Бересті 1596 р. зібрався в момент найбільшої могутності шляхетської Польщі і, навпаки, найбільшої слабості України. Тодішня Польща, що тяглась, справді, від моря і до моря, в почутті своєї сили не тільки мріяла, але і сягнула по гегемонію на Сході Європи. Стефан Баторій планував похід на Москву, щоб здобути собі Московську державу. Серед приготувань до цього походу він помер, але плани його лишилися як політичний заповіт для його наступника на престолі Сигізмунда III та продовжували жевріти серед частини польської шляхти. Як же могла панівна верхівка в Польщі в таких умовах терпіти те природне тяжіння до Москви українських і білоруських земель Польщі, яке створював факт їх одновірності та одноплемінності з Москвою? Для православної віри не було місця в Польщі кінця XVI віку. А це тим більше, що ієзуїти — ця ударна гвардія католицизму, — перейшовши до наступу після протестантської катастрофи, — зуміли запалити польське громадянство релігійним фанатизмом і нетерпимістю.

По другому боці, для українсько-православного суспільства, цей період був моментом великого політичного, релігійного і культурного упадку. Це був час, коли Люблінська унія з 1569 р. донищувала остатки політичної незалежності, коли, позбавлена підтримки своєї світської влади, Православна Церква швидко падала і розкладалась, коли, врешті, серед української провідної верстви надзвичайно ширилась культурна денационалізація. Бо Україна не спромоглась на свій власний ренесанс і переживала його в чужій польській формі. Отже, унія зродилась в моменті чи не найбільшої нашої слабості, а задумана була на те, щоб «на Русі не було Русі». І нікого нема на світі, хто твердив би, що унія повстала в ім'я Боже, для святих Христових цілей.

Нинішній Львівський Собор 1946 р. відбувся в епохальний ері. Знов, як і 350 літ тому, збирався похід на Москву. І саме в той час вийшов у Римі новий Служебник для слов'ян. Цей Служебник наче б був виданий у самій Москві, так абсолютно нічим не різниться він від православного. А найцікавіше те, що цей Служебник касує одну з найбільших догматичних різниць між католицизмом і православ'ям — „Filioque“. Без ухвали Собору і без папської енуціяції „ex cathedra“ — простим потягненням пера, — перестало існувати славетне і непереборне для справи єднання католиків і православних „Filioque“. Римський папа гадав, що це облегчить йому тріумф над Православною Східною Церквою. Але Провидіння

Президія Собору: (зліва направо) Єп. Антоній (Пельвецький), о. др. Костельник Гаврііл, Єп. Михаїл (Мельник). Голова Президії відкриває Собор.

Боже хотіло, щоб сталося саме навпаки. Який то справді Божий парадоксальний стиль: римський папа підготовляє триумф православія! Похід на Москву не вдався. Великий Радянський Союз вийшов повним переможцем з гігантської, найбільшої у світі боротьби та вкрився невмиручою славою. А з ним заодно і Україна досягнула те, що навіть не снилось і найбільшим українським націоналістам. Повсталася Соборна Радянська Україна. Зі Східною Україною злучились Західні українські землі, що

600 літ були від неї відірвані, злучилось і Закарпаття після 1000 літ. Тільки подумати — 1000 літ!

Але в житті ніщо не дається даром. За соборне об'єднання в радянській державі заплатили дорогою ціною і ми, українці, а ще більше — братній російській нарід. Мільйони жертв впали в смертельній боротьбі за нашу волю і славу. Мільйони наших православних братів. Чи ж після цього могли ми заховувати єдність з Римом, тим Римом, що у цьому гігантському змаганні, як колись за Баторія і Сигізмунда, стояв по другій стороні барикади?!

Але не всі вміють підглянути в подіях світу шляхи Провидіння Божого та ті цілі, які воно через нас, людей, реалізує. Особливо це трудно зробити тим ревним католицьким священикам, що є засліплені римською славою, яких римське виховання позбавило свободи самостійного критичного

Голова Президії Собору, о. др. Костельник Гавріїл, вітає делегатів Московської Патріархії: (зліва направо) о. Костельник, Єп. Михаїл (Мельник), делегати Московської Патріархії: мітрофорний протоієрей Ружицький Константин, керуючий справами Православної Церкви українського екзархату, Преосвящ. Нестор, єпископ Мукачівський і Ужгородський, Преосвящ. Макарій, єпископ Львівський і Тернопільський.

думання та зробило людьми з «заляканою совістю». Побіч з тим, багато греко-католицьких священиків, замикаючи очі на живу дійсність, скриплювали себе у вірності Римові вірою в те, що місією греко-католицької Церкви є реалізація заповіту Христа про єдність християнського світу. І тому Провидіння Боже у Своему милосерді дало нам показову лекцію історії. Цією лекцією було наше життя від 1918 р. до 1939 року.

Пам'ятаєте, як тільки повстала Польща, від православних українців відібрали понад 500 церков! Більшу частину з них при тому пересвятили на латинські костели. Що з того, що це був явний гріх, звичайна крадіж і грабунок? Ватикан не звертав уваги на такі «дрібниці». Скажете: це ж робив не Ватикан, а польське духовенство. Але воно — римо-католицьке. А далі, коли у римській Церкві проголошено диктатуру і непомилність папи, то наслідком цього мусить бути і те, що за все, що діє римо-като-

лицька Церква, відповідальність несе її зверхник. Хіба міг би виправдуватись, наприклад, Гітлер, що він не винен за винищення євреїв, тим, що це переводило гестапо? Проти захвату поляками-латинниками українських православних святинь, які колись були греко-католицькими, перше запротестувало товариство Ап. Павла, станова організація уніатського духовенства, головно, завдяки ініціативі свого голови, покійного о. Володимира Садовського, відомого зі своїх симпатій до православ'я. Але ієрархія греко-католицької Перкви ще мовчала. Проте, це була перша подія, яка кинула зерно критицизму супроти Риму серед нашого духовенства. І наче на те, щоб ніколи не затерлось це враження від захвату церков, 150 забраних від українців святинь стояли позамикані, віддані на поталу руйницької сили часу. І довго, цілих 20 літ стояли вони занедбані, з повибиваними вікнами, як сліпі, почорнілі, з подірвленими дахами.

Напередодні світової війни всі замкнені церкви протягом одного місяця були знесені з лиця землі. Папа благословив це діло, бо за два мільйони золотих відступив польському урядові своє ніби право власності на ті церкви. А це було найбільш божевільне діло в історії християнства. Святий, «непомильний» отець, „alter Christus“ знищив чейже християнські, Божі святині, вдатку ті, що колись були греко-католицькими церквами. Даруйте, але цього не зробили і найзавзятіші атеїсти. Попри особисту вину «польського» папи (Ратті), тут діяла жадова панування: адже на грузах Православної Церкви легше міг би Рим запанувати на цілому Сході. З греко-католицькою Церквою вже не рахувались, вона була обречена на загибель. Творилась нова унія „wschodni obrzadek“, що підлягала латинським біскупам. Місію «нести віру Христову на Схід» від нас відібрали. Нині ми бачимо в цьому подвійний акт премудрості Божої, бо, коли б ми в свій час пішли зі своїми місіонерами на православну Волинь і Холмщину, наче б на поганські землі, то яку велику прірву відкрили б ми тим між собою та православними українцями? Був би нині трудніший для нас поворот до віри батьків. А з другого боку, творенням унії „wschodni obrzadek“, Рим явно завдав нам тяжкої образи і тим психічно сам підготовив нас до відходу від нього. Але незабаром для тієї унії з'явився конкурент в її праці. Це був «КОП» (Корпус Охорони Пограниччя). Ви пригадуєте, що робилось на Волині, як масово в прикордонній полосі переписували метрики. А в Галичині, на відміну, почалась «шляхецька» акція. Словом, історія повторювалась. Провідіння хотіло дати нам ту показову лекцію історії, щоб пригадати нам, «чиїх батьків ми діти». Адже не всі мають охоту і можливість читати книжки та студіювати документи. Одночасно, щоб могли ми критично перевірити, якими шляхами ми зможемо зреалізувати ідею поєднання Церков, Господь милосердний поставив нас свідками того великого руху, що відбувся в Європі незадовго перед другою світовою війною. У Норвегії відбувся з'їзд представників православної, англіканської і протестантської Церков. Радили над теоретичним взаємним наближенням до себе всіх християнських Церков, підкреслювали все те, що нас наближує, об'єднує; усували те, що роз'єднує. А в Швейцарії радили над практичним об'єднанням християн, над справою взаємної допомоги. Один Рим стояв осторонь цього унійного, правдиво християнського руху. Він, гордий диктатор, чекає, що всі йому покоряться. Адже він — ніби то самим Христом поставлений диктатор всієї християнської Церкви, «непомильний» учитель всіх християн, з самого уряду святий (дивись про те у „Dictatus Papae“ папи Григорія VII, цього натхненника і справжнього автора ватиканських ухвал з 1870 р.). А вся Христова Церква — це приватна посілість папи. Чи на такій платформі може наступити єднання християнського світу? Ці всі поняття—явно не з Христового духа, а слова «панування», «диктат», «непомильність» не з Христового лексикону. І Рим і на цей раз відштовхнув від себе всі новітні унійні течії, як колись від-

відомий о. д-р Костельник, вступне слово. Яке незвичайне і глибоке! Про епохальний зворот не лише в нашій історії, в історії нашого народу, але і в житті цілого людства. Щоп'ятсот літ переживає людство нові зворотні релігійні моменти в своєму житті. Так було і в Старому і в Новому Завіті. І наші дні—це такий же зворотній момент. Це була дивна прелюдія до дальшої симфонії думок, важких слів, історичних постанов. Навіть формально-організаційний звіт про діяльність «Ініціативної групи», що його виголошує Преосвящ. Антоній (Пельведцький), містить у собі не одну цікаву думку. Під час цього реферату до церкви входить делегація Московської Патріархії: Преосвященний Макарій, єпископ Львівський і Тернопільський, Священно-архімандрит Почаївської Лаври, холмщак родом,

Голова Президії Собору, о. др. Костельник Гаврііл, виголошує доповідь про мотиви возз'єднання.

довголітній професор Київської Духовної Академії, цієї преемниці Братської Могиллянської Академії. І другий гість — теж незвичайний, Преосвященний Нестор, єпископ Ужгородський і Мукачівський, з того Закарпаття, що 1000 літ було відірване від Києва. А ось і гість із Києва, репрезентант Київської митрополії, о. мітрат Константин Ружицький, волиняк родом. В особах цих високих гостей Собору, здавалось, наче всі українські землі: Київщина, Волинь, Холмщина, Закарпаття, прибули на велике свято Галицької землі. О. Д-р Костельник представив Соборові і привітав достойних гостей, і вони до кінця засідання вже не опускали своїх місць, з увагою прислухуючись доповідям і дебатам. Найсильніша, найглибша доповідь о. Д-ра Костельника, — що має такий знаменний заголовок: «На великий шлях». Неможливо передавати її зміст, її треба самому перечитати і не лише перечитати, але й простудіювати, продумати, зробити її думки своїми думками. Тоді прийде визволення, тоді відкриються очі на світ.

Наступний промовець, заслужений о. декан Маринович, говорив про історичний похід західно-латинської Церкви на східну, Православну. Чейже слід було, щоб на Соборі зроблено і звітний рахунок унії, щоб перед очами оо. делегатів пройшла вся наша національно-церковна трагедія.

Здається, справа повороту до віри батьків була насвітлена всебічно. Проте, на трибуні змінюються 11 промовців і все докинуть до справи ще якусь деталь, думку, нюанс. А може виладовують душу, бо хочеться говорити: чейже нині важка, переломова хвилина в нашому національно-церковному житті. Був ще один промовець, що говорив з віддалі простору і часу. Селянин з села Сетихова, Львівського району, 83-літній Михайло Гапа прислав Собору старовинний хрест, що зберігався в його родині як пам'ятка давнього православ'я. Як Симеон Богоприємець, дочекався старий Михайло Гапа повороту прадідівської віри.

Хор промовців, що виступали на Соборі, був однодушний. Один лише делегат дещо відрізнився від інших. Признаючи потребу і необхідність повороту до віри батьків, він, керуючись засадою обережності і з огляду на важливість справи, пропонував її рішення відкласти на дальший час. Цю пропозицію, після закінчення дискусії, голова Собору о. Д-р Костельник піддав під голосування. Оо. делегати масовим піднесенням рук признали, що вважають справу остільки дозрілою, щоб її зараз же проголосувати. Тоді о. Д-р Костельник прочитав проект ухвали Собору: 1) анулювати постанови Берестейської унії з 1596 р.; 2) відірватися від римської (папської) Церкви; 3) повернутись до прадідівської св. православної віри та 4) возз'єднатися зі всеруською Православною Церквою в Радянському Союзі. Зараз наступить голосування. Всі відчувають величність хвилини. А може найбільше о. Д-р Костельник, бо ж це кульмінаційний пункт його життя та діяльності на славу Христа і добра українського народу. З великим зворушенням, дещо притишеним голосом він, в тон своєму вступ-

Преосвящ. Антоній, єпископ Станиславський і Коломийський, виголошує на Соборі доповідь про заснування і діяльність Ініціативної Групи по возз'єднанню греко-католицької Церкви з Руською Православною Церквою.

ному слову, підкреслює епохальність ухвали, яка має зараз застати, та її творчу майбутність, а далі з глибоким переконням говорить, що «хвіба тільки перший апостольський Собор мав такі директиви свише, як наш, а день 8 березня буде вікопам'ятним в історії нашого народу». Відбувається голосування. Ліс піднесених рук і ентузіастичні оклики «Слава». Ще один заключний акорд. О. Д-р Костельник представляє оо. делегатам Собору, які від тієї хвилини стали православними священиками, двох но-

штовхнув греків, протестантів, англіканців. Рим може лише розбивати і ніколи не єднати. Так було, так є і так завжди буде, доки Рим не змінить своєї позиції та не задоволиться тим, чим був задоволений у первісній Церкві — першенством по честі та й то з земського, а не з Божеського мотиву — з уваги на позицію самого Риму, як столиці тодішнього світу. Бо з церковно-релігійного погляду найсвятішим місцем на світі був і завжди буде Іерусалим.

Дві показові лекції історії, що їх влаштувало Боже Провидіння, не пройшли без наслідків. Ми їх лише не помічаємо, бо ж це все те, чого не можна зважити, а, проте, має основне значення. Напевно, наступив деякий здвиг в настроях і наставленні більшості наших греко-католицьких священників, як не зовсім свідомий, то підсвідомий. А найсильніші духом, найбільші по уму і талановитості — ці цілковито прозріли. В першу чергу, найбільш одарений, «муж Провидіння» — о. Др. Гаврііл Костельник. А покійний митрополит Шептицький крок за кроком наближався до Православ'я. І дійшов до того, що дозволив в шевченківські дні 1943 р. українським православним священникам відправити парастас за Шевченка в греко-католицькій церкві Преображення у Львові. Це вже було «навечеріє» Львівського Собору 1946 р.

Так виглядала підготовка Собору з волі самого Провидіння Божого. А з волі людей повсталася «Ініціативна група по возз'єднанню греко-католицької Церкви з Православною» і поведла свою підготовчу акцію, головню, усним словом та частинно на письмі — публікацією о. Д-ра Костельника: «Ап. Петро і римські папи, або догматичні підстави папства». Декому здавалось, що цю підготовчу працю можна було б продовжувати і довше, але були поважні причини, чому не можна було зволікати зі скликанням Собору; про ті причини говорив на Соборі Преосвящ. Антоній (Пельвецький) у своєму звіті з діяльності «Ініціативної групи» (дивись про те в книжці «Діяння Собору»).

Собор повороту до віри батьків відбувся в кафедральній церкві св. Юра з участю 216 делегатів-священників і 19 світських членів Собору. Була п'ятниця першого тижня Великого посту, бо коли ж, як не в цей день покути, випадало відпокутувати гріх нашого національно-релігійного роздерт'я та ворожнечі? Стояла гарна погода, а дзвони дзвонили зраня і під вечір (як і в усі три дні Собору). Дзвонили, щоб сповістити вірних у Львові про надзвичайну подію, якою є Собор повороту до віри батьків. Задзвонив «Кирило» в Ставропігійській церкві, що найдовше боролась за православну віру; задзвонили і всі львівські дзвони, де лише вони були при церквах. І, в гармонії з тим, в серцях делегатів дзвеніли радощі і втіха, що, врешті, з волі Провидіння, весь наш народ об'єднався не тільки територіально-політично, але і церковно-релігійно. Наш любий Юр і сам по собі захоплює глядача своєю архітектурною красою. А в дні Собору він по-святочному прибрався так, як ніколи в своїй історії. Вся долівка Юра була встелена гарними різнобарвними килимами. Посередині просторої, маєстатичної церкви симетричними рядами стояли крісла для оо. делегатів Собору. В деяких місцях ще було розставлено кіноапарати: вони мали закріпити навіки на фільмових світлинах і звукових плитах найважливіші моменти зі Собору. Між крилошанськими лавками стояв стіл, застелений зеленим сукном, для Президії; за ним 3 стилеві фотелі. Головою Президії був о. Др Костельник; членами Президії: єп. Антоній (Пельвецький) і єп. Михаїл (Мельник).

Собор почався молебном про «пришествіє Св. Духа», як це було і на вселенських Соборах. Співали самі оо. делегати, співали гарно, дуже гарно, співали всі, співали з чуттям. І цей могутній спів, ці ремінісценції з історії Церкви, ці молитовні слова і мелодії ще більш поглиблювали незвичайний душевний настрій членів Собору. І впали перші слова. Говорив предсідник Собору, голова «Ініціативної групи», всім давно і добре

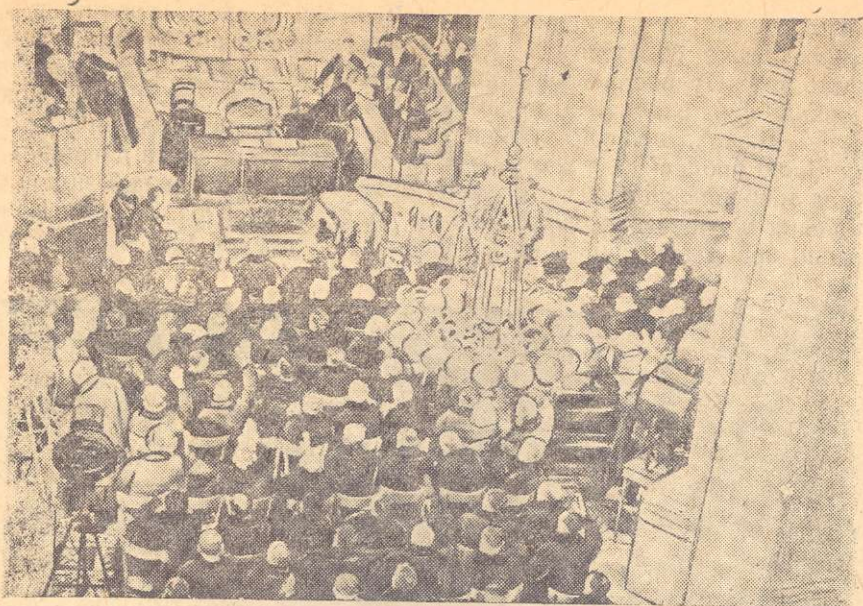

Преосвящ. Макарий розршає одного з делегатів Собору.

на трибуну вийшов о. К. Ружицький, який виголосив доповідь про історію відносин між Римом та Всеруською Православною Церквою. Після о. Ружицького взяв слово Преосвященний Нестор з Закарпаття і прегарною українською мовою, відчуваючи високий душевний настрій оо. делегатів, висловив побажання, щоб вогнем негасимим горів у них настрій Соборних днів і ніколи не буденів.

Многоліттям Патріархові, Екзархові, всім присутнім Єпископам і членам Собору закінчився цей урочистий акт прийняття греко-католицької Церкви в лоно Православної Церкви.

Після того лишилось тільки відсвяткування «торжества Православія». Бо день 10 березня саме був т. зв. неділею «торжества Православія».

Делегати Собору перед приходом Екзарха, Президія Собору вийшла зустрічати Екзарха.

На цей раз не можна було знайти кращої назви для цієї неділі 10. III. 1946 р., бо тепер справді скромне, смиренне православ'я святкувало свій триумф над гордим Римом.

В навечері цієї неділі «торжества Православ'я» Екзарх з Єпископами соборно відслужив всеночну по православному звичаю і обряду. Юр вперше бачив у себе таку величну відправу.

Голова Президії Собору, о. др. Костельник Гавріїл, вітає в церкві Високопреосвященного Іоанна, Митрополита Київського і Галицького, Патріаршого Екзарха всієї України.

А на другий день служилась св. Літургія зі своєю урочистістю, на яку лише може спромогтись церковно-богослужбовий устав. І тут до того, що знає Православна Церква, долучила від себе б. греко-католицька Церква і свої специфічні церемонії, а саме: перед Службою Божою та після неї Екзарх веди до церкви та відводили всі священники у світлих ризах цілою процесією, з хоругвами та образами, під звуки дзвонів. І Екзарх, за місцевим звичаєм, з балкону архієпископської палати подав благословення віруючим, що зібрались на подвір'ю св. Юра. Служба Божа в цей день правилась при вщерть переповненій церкві. Співало два хори:

Єпископи Макарій і Нестор несуть з архієпископського дому до святоюрського храму Києво-Печерську ікону Богородиці, дар Києва для Львова на пам'ятку возз'єднання.

Один — свій, святоюрський, а другий (головний) зі старої православної церкви з Францішканської вулиці. Адже серед православних завжди були кращі хори, бо тут виявлялась стара, вікова церковно-співоча культура. За цією небувалою Службою Божою було аж три архіпастирські слова. Говорив єпископ Михаїл Дрогобицький, єпископ Макарій Львівський і, врешті, Екзарх України, митрополит Іоанн. А найбільшою притягаючою силою цієї Служби Божої був образ Божої Матері, що його подарив Львову св. Київ. Не мала нічого кращого у себе Києво-Печерська Лавра, немає кращого образу на цілій Україні. І, хто знає, чи в цілому світі є ікона краща від цієї, Києво-Печерської? Господь хотів, щоб вона у себе вдома стояла непомічена, в олтарі над жертвником, поки її не побачив о. доктор Костельник і не випросив у Екзарха, як дарунок для Львова після Собору. І Екзарх додержав слова; літаком привезли цю святую ікону. Цей образ перед початком Служби Божої з владичої палати до церкви св. Юра внесли на своїх руках Преосвященний Макарій і Преосвященний Нестор, в їх особах наче б вся Україна віддавала св. Юрові найцінніший свій скарб. І саме тому образ Богоматері весь час Служби Божої стояв на найпочеснішому місці в храмі св. Юра, на владичому троні. А по Службі Божій, перед молебном, перші, по віках перерви, наші православні Галицькі владики Антсній і Михаїл занесли ікону до бічного

олтаря, де її умістили побіч образу Теревовельської Божої Матері, і там вона стоїть понині, захоплюючи вірних своєю незрівняною, просто чудесною красою. На молебні о. Д-р Костелник говорив про цей образ чудесний, чудодійний, незрівняний; що його малувала якась надзвичайно побожна людина, що перед ним молився гетьман Богдан Хмельницький, вирушаючи в похід за волю України і віру православну. Колись на Хортиці Запорізької Січі стояла церковця Покрова Божої Матері. Нині Мати Божа бере під свій святий покров Галицьку православну Церкву, і це саме у той вікопам'ятний день 10 березня, день Собору.

На початку Молебна після Літургії єпископи Михаїл і Антоній несуть Києво-Печерську ікону Богородиці на призначене їй місце у святоюрській церкві.

Рештку цього дня провели делегати на спільній трапезі в товаристві Екзарха, всіх єпископів, в теплій, сердечній атмосфері, яку витворила історична подія, що носить назву: «Собор повороту до віри батьків».

ПОСТАНОВИ

Собору греко-католицької Церкви у Львові, в кафедральному храмі Святого Юрія, 8—10 березня 1946 р.

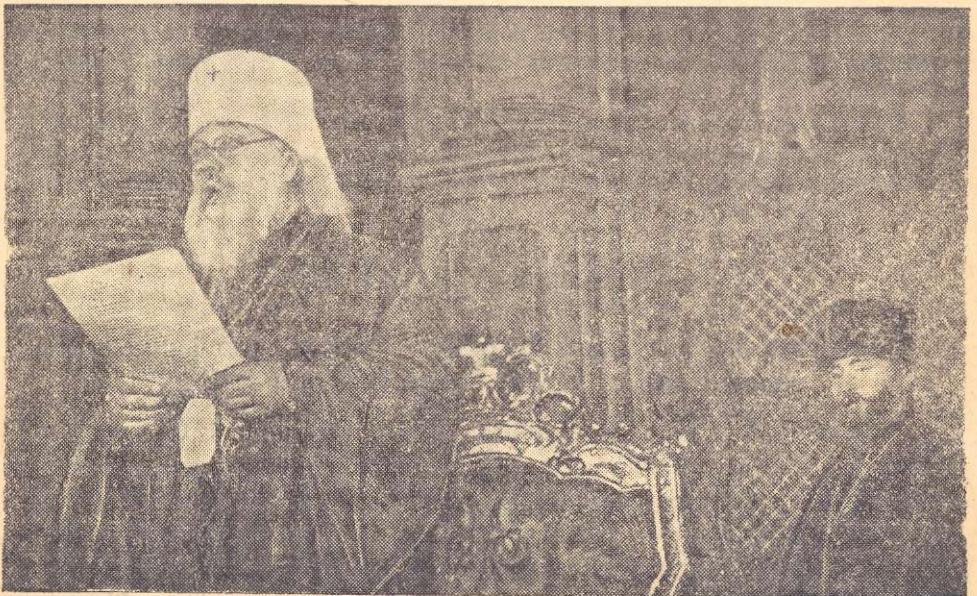
Зібравшись у кафедральному храмі Святого Юрія у Львові перший раз в історії в умовах, коли всі українські землі, завдяки зусиллям і перемогам волелюбних народів, по-братерському об'єднаних в Великому Союзі Радянських Соціалістичних Республік, зібрані в єдину Українську Радянську Державу і український нарід став з'єдинений, заслухавши доповідь голови Централі Ініціативної Групи греко-католицької Церкви по возз'єднанню з Руською Православною Церквою, отця д-ра Гавріїла Костельника, і після переведеної дискусії, Собор стверджує:

1. Що Рим штучно відколовся в XI столітті від первісної братерської православно-соборної Церкви, щоб таким чином накинути свою диктатуру всій Церкві; що церковна унія була накинута нашому народові в XVI столітті римо-католицькою агресивною Польщею як міст до спольщення і златинізування нашого українського (і білоруського) народу; що в теперішній нашій ситуації, коли, завдяки героїчним подвигам і слаavnій перемозі Радянського Союзу, всі українські землі возз'єдналися і український нарід став господарем на всіх своїх землях, — було б нерозумним підтримувати далі уніатські тенденції і було б непрощеним гріхом продовжувати в нашому народі ненависть та братовбивчу борню, причиною якої була в історії унія та й завжди мусить бути.

Виходячи з цих засад, Собор постановив: відкинути постанови Берестейського Собору з 1596 року, зліквідувати унію, відірватись від Риму і повернутись до нашої батьківської святої Православної Руської Церкви.

2. Зважаючи на Христові слова: «Да всі будуть єдино», тобто, що християнам слід єднатися в любові і богопочитанні, постановивши приєднатися до Руської Святої Православної Церкви, Собор вважає необхідним вислати в цій справі прохання до Його Святості Алексія, Патріарха Московського і всієї Русі, і про свої постанови повідомити Раднаркома УРСР, а також Голову Ради в справах Руської Православної Церкви при Раді Народних Комісарів СРСР.

3. Зваживши, що Римські папи в історії завжди вели свою себелюбну політику, Собор голосно висловлює таке переконання, що в умовах, коли волелюбні народи всього світу боролись за

Єкзарх читає делегатам Собору привітальну Грамоту від Його Святості Алексія, Патріарха Московського і всієї Русі.

своє існування, Ватикан цілком стояв на боці кривавого фашизму і виступав против Радянського Союзу, який, зусиллями всіх побратерському об'єднаних народів, захистив наш український народ від рабства і знищення та об'єднав всі наші землі в єдину Соборну Українську Радянську Державу, з тим самим і визволив нас від національного і церковно-релігійного поневолення.

Собор висловлює від імені всього духовенства і віруючих свою глибоку подяку за це визволення державним мужам Великого Радянського Союзу і Української Держави, довір'я до яких так однодушно продемонстрували всі народи під час виборів до Верховної Ради СРСР, і свідчить про незламну вірність своїй Батьківщині.

4. З нагоди повороту до Святої Православної Церкви, Собор постановив вислати відповідні телеграми до Його Святості Царгородського Вселенського Патріарха, до Його Святості Алексія, Патріарха Московського і всієї Русі, до Його Високопреосвященства Іоанна, Митрополита Київського і Екзарха всієї України, а також прийняти звернення від Собору до всього духовенства і віруючих уніатської Церкви, щоб повернулись до віри своїх предків.

Привітальна грамота Його Святості Патріарха Московського і всієї Русі Алексія на адресу Собору

СВЯЩЕННОМУ СОБОРОВІ

Греко-католицької Церкви во граді Львові і всім пастирям і пастві Греко-католицької Церкви в західних областях України.

«Всім возлюбленим Божиим призванним свя-
тим, благодать Вам і мир від Бога Отця нашо-
го і Господа Ісуса Христа» (Рим. 1, 7).

Важко знайти слова, щоб ними передати Вам всю радість нашу, радість Матері Руської Православної Церкви за Вас — чад наших, що повертаються в її материнський святий дім, під її покров, в її обійми після стількох літ Вашого перебування осторонь далеко. Неможливо й зміряти всю глибину та широчінь тієї любові Матері Церкви, з якою вона відкриває ці свої обійми назустріч Вам, наші дорогі Брати та Сестри во Христі Ісусі. За це ми несказанно дякуємо разом з Вами одними устами і одним серцем нашому спільному Небесному Отцю й Главі нашої Святої Православної Церкви.

Ваша Мати, Свята Руська Православна Церква, яка нині приймає Вас у своє серце, не переставала протягом усіх цих віків Вашого від неї відчуження зітхати перед Господом, молячи Його милосердя про відновлення нашого єднання та про те, щоб очам Вашим духовим відкрились помилки Римської Церкви й та неправда, яку вона змішала з істиною, відходячи в XI столітті від єдинства з Вселенською Православною Церквою.

Та—славити Бога—молитви св. Церкви нині вислухані. Весь неосяжний сонм святих і праведних нашої Руської Церкви, трудами і подвигами яких вона так пребагато украшена, і молитвами яких вона стоїть непорушно, в цей день, ми віруємо, — зіллють свою радість і хвалу Богові з нашими. І буде велика радість і на землі і на небі. Воістину — це новий день торжества Православ'я.

Делегати Собору співають «Многая літа» Патріархові, Екзархові і Єпископам.

Будемо ж віднині спільно в ограді Істинної Святої Православної Церкви довершувати своє Вічне Спасіння й вести до нього своїх духовних чад. Будьте вірними й слухняними чадами Святої Руської Православної Церкви, а Бог мира й любові буде з усіма Вами від нині й до віку.

Слава Тебі, Христе Боже, надіє наша, слава Тебі.

З Божої ласки Смирений Алексій, Патріарх
Московський і всієї Русі.

1946 р., березень, у Москві.

**Привітальна телеграма від Собору
Константинопольському Вселенському Патріарху Максимосу**

Турція. Істамбул.

**ЙОГО СВЯТОСТІ ВСЕЛЕНЬСЬКОМУ ПАТРІАРХУ
МАКСИМОСУ**

Духовний Собор Греко-католицької Церкви України, зібравшись у Львові 8 березня 1946 р., рішив зірвати з Ватиканом та вернутись на лоно Св. Православної Руської Церкви.

Ця історична подія стала можливою завдяки нашому визволенню від національної і релігійної неволі і завдяки нашому духовному унезалеженню від Риму, які виборені героїчним зусиллям великого Радянського Союзу, що об'єднав весь наш український нарід в одну українську державу.

Радючи, що нині можемо повернутись до віри і Церкви Володимира Великого, ми синівно повідомляємо про це Вашу Святість. Також не можемо забути того, що в смутні дні Брестської Унії серед наших предків боровся проти цієї унії відомий Константинопольський Екзарх Никифор, який впав у цій боротьбі, як мученик Православія.

Нині, по 350-ти роках, у нас знову затріумфувала св. Православна Церква. Нехай береже її Бог по всі часи і в усьому світі. Амінь.

Від імені Собору, на якому присутніх 216 делегатів з трьох наших епархій і всіх деканатів, Президія Собору: Мітрофорний протоієрей д-р Костельник Гавриїл, голова Президії; Дрогобицький єпископ д-р Михайл Мельник, Станиславський єпископ Антоній Пельвецький, члени Президії.

Львів, 8. III. 1946 р.

**Привітальна телеграма від Собору Його Святості Алексію,
Патріарху Московському і всієї Русі**

Москва.

**СВЯТІШОМУ АЛЕКСІЮ, ПАТРІАРХУ МОСКОВСЬКОМУ
І ВСІЄІ РУСІ**

Собор Греко-католицької Церкви, зібравшись у м. Львові, постановив нині, 8 березня 1946 р., повернутися в лоно св. Восточної

Православної Католицької Церкви, пам'ятаючи, що наші предки насильством були від неї відірвані. Тому синівно просимо Вашу Святість прийняти нас до молитовної і канонічної спільності. Ми віримо, що в сей день, егоже сотвори Господь, купно з нами радіють і св. Апостол Андрей Первозваний, прорекший, що на горах київських процвітатиме Православна Церква, і св. рівноапостольний князь Володимир, що просвітив землю нашу світлом Христового учення, і св. митрополит Петр, що вперше об'єднав Київ і Москву в одній церковній організації. Ми впевнені, що і Ваша Святість розділять з нами нашу радість во славу Бога. Амінь.

Від імені Собору, на якому присутні 216 делегатів від усіх трьох наших епархій і всіх деканатів, Президія Собору: мітрофорний протоіерей д-р **Костельник Гавріїл**, голова Президії; **Антоній**, Станиславський єпископ, **Михаїл**, Дрогобицький єпископ, члени Президії.

Привітальна телеграма від Собору Високопреосвященному Іоанну, Митрополиту Київському і Галицькому, Патріаршому Екзарху всієї України

К и ї в.

ВИСОКОПРЕОСВЯЩЕННОМУ ІОАННУ, ЕКЗАРХУ УКРАЇНИ

Собор Греко-католицької Церкви в західних областях України, зібравшись у Львові, ухвалив нині, 8.ІІІ.1946 р., повернутись на лоно прадідівської св. Православної Церкви. Просимо Ваше Високопреосвященство прийняти нас під свою батьківську опіку і керму. В цей історичний день ми нав'язуємо перервані нитки нашої славної церковно-релігійної і національної традиції і нині глибоко віримо, що з нами торжествують св. ап. Андрей Первозваний, св. Кирил і Мефодій, св. рівноапостольний князь Володимир, св. Антоній і Феодосій Печерські, св. Іов Почаївський, св. Афанасій Берестейський і цілі сонми борців «за волю і віру православну». Амінь.

Від імені Собору, на якому присутні 216 делегатів від усіх трьох наших епархій і всіх деканатів, Президія Собору: мітрофорний протоіерей д-р **Костельник Гавріїл**, голова Президії; Станиславський єпископ **Антоній**, Дрогобицький єпископ **Михаїл**, члени Президії.

Звернення делегатів Собору до Його Святості Алексія, Патріарха Московського і всієї Русі, про прийняття до Руської Православної Церкви

ЙОГО СВЯТОСТІ АЛЕКСІЮ, ПАТРИАРХУ МОСКОВСЬКОМУ І ВСІЄЇ РУСІ

в Москві.

Буди ім'я Господнє благословенно от нині і до віка.

Після довгих віків Боже Провидіння післало нам той день свободи, якого дожидались кращі сини нашого народу в західних областях України, а о. Іван Наумович навіть передсказав його в 1889 р. словами: «Червонная Русь дожидается дня свободы, когда скажет свое громкое слово, и недалеко уже то время, когда вся Русь восхвалит Бога едиными усты и единым сердцем».

Ми, представники греко-католицької Церкви в західних областях України, зібравшись на Собор у Львові, нинішнього дня, розваживши історичні, теологічні і політичні рації, однодушно вирішили відірватися від Риму і від церковної унії з римокатолицькою Церквою та повернутись до нашої предківської православної віри, яка є найправдивішою християнською вірою, вірою без усяких ухилів, бо це віра вселенських (дійсно вселенських) Соборів з 1-го тисячоліття. Просимо Вашу Святість схвалити цю нашу постанову і прийняти нас до Всеруської Православної Церкви.

Цей історичний перелом у нашій Церкві став можливим тільки завдяки гігантським перемогам Радянського Союзу, що об'єднав наші українські землі в єдиній Українській Державі і звільнив усі історичні терени Східної Церкви від тиску з боку римської Церкви. Православна свідомість і критика унії аж тепер, у цьому новоствореному світі, змогли явно виступити зі своїм словом, щоб відкрити очі і незрячим братам.

Кінчаються довговікові, тяжкі поневіряння Східної Церкви під римським ярмом, кінчаються дужання, кінчається церковний роздор у нашому народі, штучно викликаний і піддержуваний Римом, який поставив за мету підкорити собі цілий світ, ніби в імені Євангелія. Ми свідомі того, що тепер з нами радіє вся історична Русь і весь православний Схід. І слушно, бо наш час прийшов, і Господь Бог жде, як ми використаємо його.

Одначе, ми свідомі і того, що наш Собор є скоріше тільки початком заміреного нами діла, ніж його закінченням. Ще мусимо перебороти великі і різні перешкоди, щоб святе Православ'я затріумфувало в кожній парафії нашої Церкви. Навіть такий штучний твір, як унія, має своє глибоке коріння в серцях деяких наших людей (особливо у монахів та монахинь), тому що вони від дитинства засліплені славою римської Церкви.

Та ми маємо надію, що Христос Господь, за молитви Пресвятої Богородиці, допоможе нам довести наше діло до кінця, щоб була повна наша і Ваша радість, Святий Отче.

Піддаємося під Ваш батьківський покров і опіку, знаючи, як дуже потрібна для нас поміч Вашої Святості, і віруючи, що Ваша Святість станете для нас щирим батьком, бо все нас з'єднує — і віра, і історія, і душа, і мова, а ніщо нас не роз'єднує. Амінь.

Це наше маніфестаційне і просительне письмо ми засвідчуємо своїми власноручними підписами.

(Слідують підписи).

У Львові, 8 березня 1946 р.

ДОГМАТИЧНІ Й ДИСЦИПЛІНАРНІ ЗМІНИ В ЗВ'ЯЗКУ З ПОВОРОТОМ ДО ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

Повернення греко-католицької Церкви до Православної Церкви потягає за собою деякі зміни в нашій вірі, в дисципліні та в обрядах. Вже від нинішнього дня мусять наступити догматичні і ті дисциплінарні зміни, які засадничо характеризують православну Церкву.

I. Вже від нинішнього дня мусимо уживати назву «православний» усюди, де вона приходить у наших літургійних текстах. А в усіх метриках треба писати: «православної віри»; замість «греко-католицької». Щодо умерших людей, то треба писати, що вони були греко-католицької релігії.

II. В символі віри треба пропускати слово «і Сина» („Filioque“). Найкраще таки перекреслити це слово в наших літургійних книгах.

III. Святкувати не «Непорочне Зачаття», а Зачаття Св. Анни і в проповідях не говорити про Непорочне Зачаття в римському значенні.

IV. Треба пам'ятати, що в Літургії повне переествлення (освячення) евхаристійного хліба і вина здійснюється аж епиклезою. Тому аж по епиклезі треба предложемим дарам віддати глибокий поклін, а по виголошенню Христових слів: «Прийміте, ядіте...» і «Пийте от нея всі»... священник має тільки перехреститися. Зрештою, було б краще, коли б ми по епиклезі і перед причастям стали доземно поклонятися, як це є в Православній Церкві.

V. Відтепер радше треба уживати в проповідях слово «митарство», ніж «чистилище», бо «чистилище» (*purgatorium*) тягне за собою деякі латинські погляди, яких Православна Церква не признає (окреме місце, некельний вогонь у чистилищі).

VI. Іосафата Кунцевича вже не можемо згадувати як святого. Його образи і моці треба з церкви поусувати (одначе, розсудливо).

VII. Де є церкви, в яких є патроном Іосафат Кунцевич, там найкраще буде заступити його святим Іосафом, єпископом Білгородським, що також був українець з козацького роду, або св. Іовом Почаївським.

VIII. Тому, що в наших антимінсах від 1920 р. часто зашиті моці Іосафата Кунцевича, всі ті антимінси треба змінити на нові, які набуdemo вже від православних єпископів. (Під кінець першої світової війни моці Іосафата опинилися в Відні, в церкві св. Варвари, і відтоді наші єпископи найрадше брали моці Іосафата Кунцевича до антимінсів.)

IX. Церковну владу відтепер слід нам так згадувати: «О Святійшим Отці нашим Кир Алексії, Патріарсі Московськом і всея Русі, о Високо-преосвященнійшим Митрополиті нашим Кир Іоанні, Екзарху всея України» і єпархіальним єпископі.

X. Великі є різниці між римським і православним подружжям (супружжям) правом. За причини, які можуть уневажнити шлюб, римська Церква признає тільки „vis et metus“ (насилля і страх) та „impotentia physica“ і то тільки тоді, коли вони попередили шлюб. У православній Церкві говориться про «розв'язання подружжя», а не про «уневаження», і признані є різні причини для розв'язання подружжя. Для орієнтації душпастирів слід навести ті причини:

- 1) vis et metus;
- 2) impotentia physica;
- 3) прелюбодійство і протиприродні сексуальні гріхи;
- 4) захворюння на проказу та сифіліс;
- 5) замах на життя одного з подругів або дітей, або знущання над подругом або дітьми;
- 6) невилікувальна і тяжка духовна недуга одного з подругів;
- 7) закінчення нового подружжя одним з подругів;
- 8) засудження одного з подругів на досмертну тюрму;
- 9) зловне покинення одного подруга через другого;

10) фактичне розірвання подружого зв'язку і неможливість зреалізування подружжя задля різниці характерів подругів. Це згідне з Євангелієм і гуманне подруже право, яке для многих нещасливих подруж у нашому народі стане визволенням з жорстокого римського ярма. Душпастирі повинні самі порадити таким подружжям, щоб вони через єпархіальне управління шукали розв'язання свого нещасливого подружжя. Право вносити скаргу має пошкодована сторона. А треба її вносити до того єпархіального управління, на терені якого подружжя було закінчене (наперед ці справи мусять бути полагоджені в ЗАГС'і). Слід ще заважити, що православна Церква дозволяє тільки три шлюби по черзі, а четвертого вже ні. Ще є й інші різниці між подружжями законами римської і православної Церкви, і тому душпастирі в неясних випадках повинні звертатися до єпархіального управління. Баганим є, щоб якнайскоріше появилися печатані подружі закони православної Церкви.

XI. Агніці для Преждеосвященних Літургій треба трошечки напоювати св. Кров'ю; ложечкою, замоченою в св. Крові, зробити хрест на Агніці.

XII. За законом Руської Православної Церкви з помісного Собору 1945 р., єпархія і область мають однакові границі. Таким чином, у нас відтепер будуть чотири єпархії: Львівська, Дрогобицько-Самбірська, Станіславська і Тернопільська. А деканати матимуть у нас ті самі границі, що й райони.

XIII. Державну владу треба так згадувати:

В великій ектенії:

«О богохранимой страні нашій, правительстві і воїнстві ея Господу помолімся».

В сугубій ектенії:

«Єще молімся о страні нашій, правительстві і воїнстві, да тихое і безмолвное житіє поживем во всяком благочестії і чистоті».

Аналогічно на великому вході: «богохраниму страну нашу, правителство і воїнство ея».

О. д-р Костельник Гаврііл.

СТАТТІ

А. МОЛЧАНОВСЬКИЙ

БРЕСТСЬКА ЦЕРКОВНА УНІЯ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО І БІЛОРУСЬКОГО НАРОДІВ¹⁾

«Унія вчинила спустошення не менше, але значно більше від того, яке було за польських королів Болеслава Першого та Другого і за Батія, царя татарського».

(Архів Юго-Западної Росії, ч. I, т. VIII, вып. I, ст. 796, Київ, 1914)

Так характеризує (в 1638 р.) унію скромний чернець православного Винницького монастиря під безпосереднім враженням від подій, що їх переживав. Він порівнює унію, щодо її руйнівних наслідків, до спустошливих походів польських королів Болеслава I (1018) і Болеслава II (1069) та до навали хана Батія (1237—1241). В упередженого читача може скластися уявлення, що православний монах за своїм станом і в розпалі полемічної гарячковості застосував такого роду аналогії. Але на подібні оцінки щодо унії можна натрапити в XVII віці й у інших осіб. Відомий український гетьман Зиновій Михайлович (Богдан) Хмельницький в лютому 1649 року, в переговорах з польським урядом про мир між козаками і королем, неодмінною умовою добрих стосунків ставив ліквідацію унії, погоджуючись залишити на Україні навіть католицизм. Цікаво відзначити, що різко негативну думку про унію висловлював у своєму дуже відвертому листі до відомого уніатського Вітебського і Полоцького архієпископа—«душехвата» Іосафата Кунцевича— литовський канцлер Лев Іванович Сапіга, якого вже ніяк не можна запідозрити в прихильності до Православної Церкви. Перестерігаючи нерозумно завзятого вітебського архієпископа від можливих прикрих наслідків його поведінки, литовський канцлер констатує той факт, що фанатики-уніати «розпалили ті небезпечні іскри», які загрожують згубною і всевинищуючою пожежею цілої Речі Посполитої. З поведінки уніатів, говорить Сапіга, обурені не лише православні монахи, але й козаки і православна шляхта. В державі виникла внутрішня усобиця, що її спричинила ця злочасна унія, «неспокійна і задикувата подруга католицизма, дуже незадачлива союзниця останнього». Лев Іванович Сапіга був сумним пророком. Православні вітебщани, яким увірвався терпець, в 1623 році умертвили «бузівра» і «душехвата» Кунцевича.

¹⁾ Цей нарис, що його подається до уваги читачів, є скороченим. Обсяг журнальної статті не дозволив авторові постачити нарис науковим апаратом і продовжити історію унії до наших днів, інакше довелось б збільшити його вдвічі. — Автор.

Що ж являла собою брестська церковна унія, яка темною хмарою висіла над головою українського і білоруського народів упродовж кількох віків (від 1596 р.) і лишила по собі важкі спогади в їх піснях та думках?

Іезуїт Скарга в своїй книзі «Про єдність Церкви» (1590 р.) трактує унію як засіб, щоб вивести православний український і білоруський нарід з тої темряви неписьменності, в якій він знаходився через східних патріархів. Погляд іезуїта Скарги засвоєний і пізнішими апологетами унії. Однак, погодитися з ним не можна, Православні українці й білоруси під час запровадження унії мали значну кількість братських шкіл, котрі ні з якого боку не стояли нижче за школи католицькі. Причини запровадження й успіху унії полягали не в цьому, і щоб оцінити її як слід, необхідно звернути увагу на політичні умови, в яких опинився український і білоруський нарід у підданстві польсько-литовського уряду. В XIV сторіччі значна частина руських земель (українські та білоруські землі) опинилася під владою великих князів литовських. На початку XV сторіччя (1404 р.) до Литви відійшло і Смоленське князівство. Православна Церква в Польско-Литовській державі канонічно залежала від митрополита Московського і всієї Русі. Великі князі литовські і королі польсько-литовські болісно сприймали цю залежність.

Уже польсько-литовський король Ягайло в 1398 році намагався було вилучити Православну Церкву польсько-литовської держави з юрисдикції московського митрополита.

Року 1415-го, за великого князя литовського Вітовта, собор православних єпископів у Новгородку обрав для православних церков великого князівства Литовського на митрополита — Григорія Цамвлака. Але, коли року 1420-го Цамвлак помер, Вітовт, не бажаючи сваритися зі своїм зятем, князем Васи́лем Дмитровичем Московським, визнав главою своїх підданих московського митрополита Фотія. Лише в році 1458-му Православна Церква в польсько-литовській державі утворила самостійну митрополію.

Це було вже великим досягненням польсько-литовського уряду і спонукало його до дальших кроків в даному напрямку. Але польсько-литовський уряд розумів, що адміністративна самостійність української чи білоруської Церкви ще не є гарантією роз'єднання братніх руського, з одного боку, і білоруського та українського народів, з другого боку, і не може правити за засіб до духової асимляції українського і білоруського народів з польським.

За великого князя литовського Олександра Казимировича ми спостерігаємо в діях литовського уряду дальшу спробу відокремити українську і білоруську Церкву від московської митрополії — через запровадження в українській і білоруській Церкві унії. 20-го серпня 1500 року київський митрополит Іосиф в листі до папи Александра VI-го висловлює цілковиту покору римському престолові. Але папа обережно поставився до листа митрополита Іосифа і подав великому князю лише деякі загальні вказівки, як йому діяти в даному випадку. На думку папи, Іосиф та інші руські єпископи повинні визнати догми католицької Церкви і зверність папи, але обряди папа погоджувався залишити попередні, східні.

В Римі добре розуміли всі труднощі задуманого діла і з побоюванням поглядали на східного сусіда Литви, великого князя московського. Обережність папи була цілком слушною. Після війни Литви з Московською державою, викликаної переходом на службу до московського великого князя сіверських князів (через національні й релігійні переслідування), польсько-литовський уряд змушений був ставитися толерантніше до своїх православних підданих.

Проте, польсько-литовський уряд не відмовлявся від думки про радикальніше відокремлення православного українського і білоруського

народу від братнього руського. Коли в другій половині XVI сторіччя московський цар Іван Грозний провадив війну проти польсько-литовського короля Стефана Баторія, загальні політичні настрої православного українського і білоруського населення були на боці руського царя. Про це доходили відомості з різних сторін.

Події в польсько-литовській державі, які відбувалися в другій половині XVI віку, ще більше загострили там релігійні справи. В 1569 році поміж Польщею і Литвою було укладено нову угоду (Люблінська політична унія), за якою українські землі і Підляшшя перейшли від Литви до Польщі. Україна стала ареною польсько-шляхетського колонізаторського наступу. На Україну посунули пани, католики за віровизнанням, поляки за національністю, в той час, як українське корінне населення залишалося православним, і до національного антагонізму домішувався, таким чином, антагонізм релігійний. Класова боротьба, що спалахнула по тому на Україні проміж польською шляхтою і населенням, ускладнилася релігійно-національною боротьбою. Коли ж ця боротьба ставала для українського і білоруського населення незносно важкою, воно прагнуло перейти за руський кордон до єдиновірної і єдинокровної руської держави. Польсько-литовські королі, наприклад, Стефан Баторій і Сигізмунд III, ладні були удагтися до будьяких заходів, аби забезпечити українців і білорусів від тяжіння до братнього руського народу. Тому питання про церковну унію в другій половині XVI-го сторіччя стає особливо актуальним і злободенним. З проєктом унії тепер почали виступати окремі представники ієзуїтського ордену. Необхідність підлеглості української і білоруської Церкви папському престолові особливо енергійно доводив у своєму творі «Про єдність Церкви» ієзуїт Петро Скарга. Але для того, щоб питання унії з галузі теоретичних міркувань перейшло в життя, треба було зацікавити унією українських і білоруських єпископів. Наприкінці XVI сторіччя зробити це було не важко. Єпископські кафедри посідали в той час часто-густо особи невисокого морального рівня: двоєженці і такі, що скомпромітували себе (Кирило Терлецький) карними злочинами. Вони ладні були охотніше вивчати Литовський Статут, ніж Св. Письмо і церковні канони. Коли православні церковні братства, спираючись на грамоти східних патріархів, намагались упорядкувати церковне життя, то владики, що були найбільш розлютовані цим, ладні були покликати собі на допомогу не тільки папу римського, але «самого ворога душевного» (себто, диявола), як одверто признається один з ініціаторів унії. Чернеча ряса не улагіднювала старих шляхетських навичок, а під святительським клобуком дозрівали честолюбні задуми про «лавицю» сенаторську. Такі особи могли піти на будьякі угоди з ворогами православія і руської культури.

В 1596 році церковна унія, яку підготовлялося протягом багатьох років, стала dokonаним фактом. Брестський собор, скликаний в жовтні місяці для вирішення питання про унію, розколовся на дві групи. Унію прийняли: митрополит Михаїл Рагоза, володимирський єпископ Іпатій Потій, луцький — Кирило Терлецький, полоцький — Герман, пінський — Іона і холмський — Діонісій. Православними лишилися львівський єпископ Гедеон Балабан і перемишльський Михаїл Копистенський. За владиками-уніатами пішло кілька архімандритів, але широкі народні маси поставились до унії вороже. Один православний публіцист під свіжим враженням від подій на Брестському церковному соборі писав, що лише деякі окремі пастирі віддалися вовку, «а стадо, хвала Богові, в православії давньому вкупі зосталося»...

Вогнем і мечем запроваджували унію. Від православних священиків забирали парафії і обсаджували уніатами. Противників унії оголошували політично неблагонадійними, усували від усяких посад і навіть

ув'язнювали. Перетворювали на уніатські православні монастирі, закривали братські школи.

Що ж дала православному українському і білоруському народові церковна унія? Можна було сподіватися, що народ, який перебуває в темряві неписьменності, стане освіченим, за допомогою нових шкіл зуміє розвивати свою самобутню культуру і т. д. Однак, на ділі вийшло інше. Уніатські ієрархи почали нищити старі братські школи, а нові уніатські школи створювалися з великими труднощами. Якщо уніати, спираючись на сприяння з боку цивільної влади, легко розправлялися з православними школами, то конкуренція зі школами ієзуїтськими була для них непереможною. Ієзуїти, як і взагалі католицьке духовництво, дивилися на унію, як на тимчасове, скороминуче явище, як на компроміс. Унія — союз, єднання, а єднання буває досконалішим тоді, коли воно щільніше і цілковитіше. Ієзуїтські школи приваблювали в свої мури шляхетську молодь у той час, як школи уніатські змушені були вдовольнитися учнями з нижчих соціальних шарів — міщан і дрібної шляхти. Але, по суті, уніатські школи провадили ту ж асиміляцію українського і білоруського народу з польським, як і школи ієзуїтські. В першій чверті XVII в. в уніатській Церкві був організований монаший орден василян. Хоч офіційно в основу його був покладений спільножиттєвий устав св. Василя Великого, але, насправді, організація василянського чину являє собою точнісіньку копію ордену ієзуїтського. Сам основоположник цього ордену уніатський митрополит Іосиф Вельямін Рутський не ховав своєї глибокої поваги до ієзуїтів. Василяни в своїх школах менш за все приділяли уваги мові і культурі того народу, серед якого вони діяли. Недаремно один з уніатів (василянин Самуїл Пилиховський, помер в 1693 р.) часто говорив, з сумом спостерегаючи навколишню дійсність: «Вічна пам'ять Русі». Василянський чин вів до цілковитої латинізації і покатоличення уніатської Церкви. Замоїський собор 1720 року дуже латинізував богослужбний порядок уніатської Церкви. Василяни цілком ігнорували українську і білоруську мови. В своєму листуванні і розмовах василяни користувалися виключно польською мовою. Ухвали василянських з'їздів (конгрегацій) фіксувалися польською мовою.

Цілковитою природною є ненависть, яку український і білоруський народ мав до унії. Приказка: «Папа римський страшніший, ніж хан кримський» стає зрозумілою, коли ми звернемо увагу на те, яку роль відіграло католицтво і, зокрема, унія в національно-визвольному русі українського і білоруського народів.

Уважне вивчення історичного матеріалу виключає сумнів щодо політичного характеру брестської церковної унії, яка стала знаряддям колонізації українського і білоруського народів. Засоби, що ними користувалися уніати, були, як ми бачили, різноманітні. Різнманітними способами відстоювали свою віру і народність і православні українці й білоруси. Одночасно з тим, як дворянство, що лишилося вірним Православній Церкві, вело напружену боротьбу за віру на сеймиках і сеймах, а православні братства розвивали велику культурно-освітню роботу (літературно-полемічну, видавничу і шкільну), широкі народні маси виступали на фронті фізичної боротьби. Боротьба проти унії зі зброєю в руках почалася одночасно з фактом історичного з'явлення її. На прапорі повсталих українців і білорусів, які виступали під керівництвом Лободи і Северина Наливайка, було написано гасло боротьби проти унії. Варто пригадати, що Северин Наливайко був рідним братом відомого борця проти унії священика Даміана Наливайка. Важко відокремити освіченого Стефана Зизанія від скромного воїна Яна Острянина, князя К. К. Острозького від архімандрита Віленського Св.-Духівського монастиря Леонтія Карповича і т. д. Всі вони робили одну спільну і велику справу. Коли ворог напосідав особливо енергійно, а власні сили вичерпувалися, український і біло-

руський народи зверталися по допомогу до одновірного і єдинокровного братнього руського народу. Багато вождів повсталого українського і білоруського народу (Криштоф Косинський, Ян Остринин та ін.) прагнули переселитися за руський рубіж. Лаврентій Зизаній, брат згаданого вище Стефана Зизанія, в 1626 році свій катехізіс видає в Москві. Православні українські ієрархи: київський митрополит Іов Борецький, перемишльський єпископ Ісаія Копінський — в 1622 році, а трохи пізніше і луцький єпископ Ісаакій, — зверталися до Москви з проханням про прийняття України під царську руку. Це було, як ми бачимо, ще задовго до Богдана Хмельницького.

Серед борців за православ'є ореолом мученика оздоблена особа одного з кращих представників білоруського народу середини XVII сторіччя — ігумена Брестського Симеонівського монастиря, преподобного Афанасія (Филиповича). Це була людина добре освічена, гаряче віддана Православній Церкві і руській культурі. Він застосовував оригінальний прийом для боротьби з ворогами православної віри. Він неодноразово проникав на сеймові засідання і в присутності короля громив польську шляхту за порушення прав і привілеїв православного українського і білоруського народів. По допомогу він приїжджав і до Москви, до царя Михаїла. Ніщо не могло загородити вуста сміливому й енергійному ігуменові. Коли в 1648 році загорілося на території України і Білорусії народне повстання проти польської шляхти, ігумен Афанасій був обвинувачений у тому, що він брав участь у цьому повстанні, зберігав у своєму монастирі порох для повсталих і розсилав агітаційні листи з закликом населення до повстання. Шляхетський уряд розумів, що такі особи, як Афанасій Филипович, не менше небезпечні для шляхти, ніж Хмельницький, Кривоніс та ін. Вирішено було знищити Афанасія, і куля гайдука перервала життя святого ігумена.

В 1648 році почалася на Україні і Білорусії визвольна народна війна проти шляхетської Польщі. Поряд з вимогою вигнати з території України і Білорусії польську шляхту, повсталі вимагали ліквідувати і унію. Український літописець кінця XVII віку, збираючись розповідати про виступ українського і білоруського народу під керівництвом Хмельницького, говорить, що «початок і причина війни Хмельницького єсть єдино от ляхов на православ'є гоненіє і козаков отмщеніє» (Літопис Самовидця). Не важко помітити, що релігійні переслідування православних літописець вважає за головну причину народного повстання. В наданій грамоті Київському Братському монастирю від 11 січня 1651 року Хмельницький говорить, що він, гетьман, і все військо запорізьке «не тільки скинули з себе ярмо неволі ляхської, але й визволили від великого ляхського переслідування віру і Церкву православну східну, особливо святі місця, церкви і монастирі київські і багато українських, і вирвали їх із пащ ляхських». Недаремно після перших перемог Хмельницького над польською шляхтою деякі сусідні правителі прислали до нього своїх послів і надали йому титул «поширювача і покровителя віри православної, себто, неуніатської».

Вище православне духовенство подавало Хмельницькому і його сподвижникам і матеріальну допомогу. Польська шляхта дістала відомості, що єпископ луцький Афанасій Пузина надіслав українському полковнику Криноносу на потреби війни 70 гаківниць, гармат — одну, 8 півбочок пороху, значну кількість куль і 7 тисяч грішми. Львівський єпископ Арсецій Желіборський надіслав козакам 3 бочки пороху і куль. Палке співчуття зустрів Хмельницький і з боку вищої східної церковної влади. В лютому 1649 року Хмельницький відверто говорив, що на війну з поляками його поблагословив ієрусалимський патріарх Паїсій, коли в грудні 1648 року він проїжджав через Київ. В битві під Пилявою, у вересні 1648

року, Хмельницький запалював козаків гаслом: «За віру, молодці, за віру!».

Складаючи року 1649-го під Зборовом угоду з королем Яном-Казимиром, Хмельницький ставив як неодмінну умову для замирення України — скасування унії. Католицьке і уніатське духовництво домоглося не допустити цієї угоди. Як походило в цій визвольній війні католицьке і уніатське духовництво? На це питання відповідають цілком точні історичні факти і дані. Папа через спеціального легата надіслав королеві, як захисникові католицької віри, благословення, мантию і меч, посвячений на гробниці апостола Петра. Уніатське духовництво не пасло задніх. Управляючи Холмською єпископією Яків Суша приставив до королівського табору під Берестечком чудотворний образ Холмської Богородиці, перед яким уніатське духовництво щодня правило обідні. Не зайвим буде відзначити такий факт: Битва під Берестечком відбувалася 20(30) червня 1651 року. Ще зраня обидва ворожі табори перебували в цілковитій бойовій готовості. Густий туман, що підіймався від ріки і болота, огортав той і той табір. Нічого не можна було розпізнати, що робить ворог. До козацького табору долітали знайомі їм слова і мотиви церковної пісні: «О Всепітая Мати!» Це в польському таборі зрадники рідного народу уніати перед старовинним руським образом підносили молитви за поразку руського народу, який боровся проти польської шляхти за рідну землю, за волю і за свою незалежність. Коли в наслідок зради союзника Хмельницького — кримського хана — битва під Берестечком закінчилася несприятливо для українського народу, пізно ввечері з польського табору долітало урочисте „Te Deum“. Це раділо католицьке й уніатське духовництво.

В козацькому таборі під Берестечком був коринфський митрополит Іоасаф, який привіз Хмельницькому, разом з патріаршим благословенням, зсвятий у Єрусалимі на гробі Господньому меч, і Іоасаф залишався вірним своєму обов'язку до останніх хвилин. Не можна не відзначити такого факту: коли полковник Іван Богун організував вихід козаків з Берестецького табору, селяни в паніці почали бігти на збудовані греблі, щоб швидше вийти за річку, створюючи шкідливе для справи безладдя. З цього скористалися вороги і кинулися зі зброєю на відступаючих. Іоасаф в архієрейській мантиї звернувся до народу з закликком не лякатися, припинити безладну втечу і дати відсіч ворогу. В цей момент якийсь польський шляхтич поквапився заколотити мечем митрополита—героя, ім'я якого в польському таборі вимовлялося з ненавистю...

Уніатське питання не сходило зі сцени і в наступні роки боротьби українського і білоруського народів проти польської шляхти. Коли в 1654 році виникла війна між Росією і Польщею за Україну і Білорусію, коли руські війська успішно просувалися по території Білорусі, доходячи до Ковна, знову виявилася яскрава різниця між православним, уніатським і католицьким населенням. Православні захоплено зустрічали руські війська, що несли їм визволення з польсько-шляхетської неволі і національно-релігійного пригноблення. Уніати й католики реагували на події вороже або з затаєною злобою. Вище біле і чорне уніатське духовництво виїхало вглиб Польщі, захопивши найцінніше церковне обладнання і релігійні реліквії.

Враховуючи вороже ставлення православного населення до унії, навіть сам польський уряд, укладаючи в 1658 році умову (Гадяцьку) зі зрадником руського уряду, українським гетьманом Іваном Виговським, гарантував скасування унії. Але договір цей не набрав сили: політичні події зробили його непотрібним. Дальші воєнні події розгорталися сприятливо для польського уряду. В 1667 році, в с. Андрусові, було укладено перемир'я між царем Алексієм і королем Яном-Казимиром. Правобережна Україна, крім Києва, залишалася за Польщею, а Лівобережна перейшла до Росії.

За руським царем лишився Смоленськ; Білорусія і Литва знову опинилися під владою польського короля. Становище православних погіршало, а уніати піднесли голову. До унії схилилися спочатку таємно (коло 1677 р.), а потім і відверто (в 1700 р.) львівський єпископ Іосиф Шумлянський, який мріяв захопити землі київського митрополита, що опинився після 1667 року за руським кордоном, і перемишльський—Інноцентій Виницький. В 1702-му році прийняв унію луцький єпископ Діонісій Жабоскрицький. Таким чином, православних єпархій на Україні уже не було. В межах польсько-литовської держави залишалася тільки одна православна єпархія — білоруська (мстиславська).

В XVIII сторіччі релігійна проблема в польсько-литовській державі ускладнилася ще більше. Проти православних посилюлись репресії. Унія круто звернула в бік католицизму. Замойський собор 1720 року запровадив низку католицьких нововведень. В середині XVIII сторіччя з'явився анонімний проект «Про знищення руської народності» в польсько-литовській державі. Автор цього проекту з цинічною відвертістю рекомендує засоби цілковитої ліквідації руської культури в українсько-білоруських землях і остаточної колонізації українського та білоруського населення.

В XVIII сторіччі ускладнилася політична ситуація в Польщі. Політичний день Речі Посполитої догоряв примерклою загровою. Щоб зберегти існування держави, треба було негайно усунути внутрішні нелади. Але польська шляхта не бажала реформ, і держава котилася до втрати своєї самостійності. Національно-релігійний гніт, безмежна експлуатація селян, продажність шляхти під час вибору нових королів — все це відкривало широку дорогу впливам на польські справи з боку сусідніх держав. В православному населенні, особливо в православному духовництві, польський уряд вбачав руських агентів. Через те, що серед уніатів відбувся, особливо в останній чверті XVIII ст., дуже помітний рух в бік повернення до православ'я, взяті були під підозру й уніати. Уніатська духовна влада, особливо верхівка василіянського чину, докладали всіх зусиль, щоб виявитися вірними підданими, справжніми синами польсько-литовської держави. Коли в 1773 році, за прикладом інших західноєвропейських країн, був ліквідований ієзуїтський орден і в Польщі, василіяни поспішили зайняти місце ієзуїтів в галузі шкільної освіти і виховання молодого покоління в душі відданості Польщі.

В 1785 році, на вимогу моголівського православного єпископа Георгія Кониського, до Польщі був призначений єпископом архімандрит случького монастиря Віктор Садковський. Після об'їзду єпископом Віктором своєї єпархії значно збільшилася в Польщі кількість православних парафій, які повернулися з унії: замість 94, їх стало 300. Масовий рух на користь православ'я польський уряд поспішив витлумачити як антишляхетський і антиурядовий виступ. Польському урядові почала вимальовуватися примара селянського повстання, а православні священники ввижалися йому як підбурювачі повстання. В 1789 році єпископа Віктора було заарештовано і приставлено до Варшави.

Рух в напрямку возз'єднання з православ'єм розпочався і на території Білорусії, яка після розборів Польщі відійшла під владу руського уряду. Від 1781 по 1783 рік приєдналося до православ'я 117.161 уніатів.

Після другого і третього розборів Польщі (1792—1795 рр.) возз'єднання уніатів з Православною Церквою почало розвиватися швидше. Царський указ 1794 р. дозволив вільний перехід з унії в православ'є. Після його опублікування протягом одного місяця з унії в православ'є перешов 721 приход з 463 священниками і 333.093 парафіянами. Під час царювання Катерини всі уніатські єпархії, за виключенням полоцької, були ліквідовані. Павло I відновив єпархії брестську і луцьку, піддавши уніатську Церкву римо-католицькій колегії. Ця обставина підсилила вплив католицизму на унію. За Александра I архієпископ полоцький Іраклій Лисов-

ський скаржився урядові на понижене становище уніатської Церкви. У відповідь на це вийшов року 1803-го царський указ, який забороняв наVERTати уніатів на католицтво, а в 1804 році до римо-католицької колегії був введений уніатський єпископ і три асесори. В 1805 році колегію було розподілено на два департаменти — католицький і уніатський. Головував Іраклій Лисовський, — від 1806 року митрополит. Митрополит Іраклій Лисовський енергійно очищував обряди уніатської Церкви від латинських домішок. В 1806 році він організував семінарію в Полоцьку для підготовки білого духовенства. В 1809-му році митрополит Іраклій Лисовський помер, але розпочату ним справу продовжували інші. В той час, коли монахи-василияни тягнули уніатську Церкву до інтенсивнішого зближення з Римом, в надрах білого уніатського духовенства визрівала думка про відновлення в уніатській Церкві стародавніх обрядів Східної Православної Церкви. Такий настрій білого духовництва торував шлях до ліквідації унії.

На початку царювання Николая I в уніатській Церкві було вже 4 єпархії: Брестська, Віленська, Полоцька і Луцька. Головою уніатського департаменту був Іосафат Булгак, брестський єпископ, прибічник католицтва. Після смерті митрополита Григорія Кохановича, луцького єпископа, митрополитом (1814 р.) став Булгак; при ньому справа воз'єднання уніатів загальмувалася. Але в той час серед уніатських діячів визначився молодий уніатський асесор Іосиф Сіماشко. В 1829 році він став єпископом.

Під час польського повстання 1830—1831 рр. уніатське чорне духовництво не тільки виявляло співчуття повстанцям, але й давало їм матеріальну підтримку. З Почаївського монастиря кілька молодих монахів-василиян пішло до лав повстанців. Після ліквідації повстання Почаївський монастир був повернутий православним, а луцьку уніатську кафедру скасовано. В 1833 році закрито 15 василиянських монастирів. За участь у повстанні 1830—1831 рр. був закритий 191 католицький монастир (з 304). В 1833 році відновлені були православні Полоцька і Віленська єпархії. Від 1833 по 1835 рік було приєднано до православ'я 1714 католиків і 122.416 уніатів. В 1833 році помер полоцький єпископ Іаков Мартусевич; на митрополічу кафедру був переміщений митрополит Іосафат Булгак. До Литовської єпархії був призначений єпископ Іосиф Сіماشко. Для підтримання уніатської ієрархії і на допомогу старому митрополиту Іосафатові Булгаку були призначені три вікарні єпископи: Василій Лужинський для Білоруської єпархії, Антоній Зубко і Іосафат Жарський для Литовської. В 1834 році в Петербурзі відбувся уніатський собор, який відновив в уніатських храмах іконостаси і запровадив обряди східної Церкви до богослужбних книжок уніатської Церкви. В 1838 році помер митрополит Булгак, майже одночасно з ним помер неприхильний до православ'я Іосафат Жарський. Уніатські ієрархи Іосиф Сіماشко, Василій Лужинський і Антоній Зубко на початку лютого 1839 року скликали до Полоцька собор, і 12 лютого, в Неділю Православ'я, було ухвалено просити відповідну владу прийняти уніатів в лоно Православної Церкви. 25 березня, в день Благовіщення, вийшло царське рішення про прийняття уніатів. Приєдналися до Православної Церкви 1.500.000 уніатів. На згадку про цю подію було викарбовано медаль з виображенням нерукотворного образу Христа Спасителя. Вгорі виображення було зроблено напис: «Такова имама Первосвященника», а внизу: «Отторгнутые насиліем (1596) возвращены любовию» (1839 р.).

В Галичині, яка опинилася під владою австрійського уряду, унія мусіла витримувати напружену боротьбу проти католицтва. Австрійський уряд підтримував унію, яка відокремлювала галицьких українців від українців зарубіжних. З другого боку, унія відокремлювала цих же українців від поляків-католиків, у зміцненні яких австрійський уряд

зовсім не був зацікавлений. Але, по суті, галицькі уніати опинилися проміж Сціллою і Харібдою. Коли серед найпередовіших галицьких уніатів починався рух за відродження придушеної української культури, то це зустрічало негативне ставлення і австрійського уряду і польського суспільства. Проте, кращі представники уніатської галицької Церкви прагнули до відновлення стародавніх східних церковних чинів, до збереження літературної української мови і глибокого вивчення мови церковно-слов'янської. Вони прагнули і до братерського єднання не тільки з зарубіжними українцями, але і з братнім руським народом.

З волі Божої, галицькі українці воз'єдналися в єдиній державі зі своїми братами. Примусове відокремлення закінчилося. Цілковитим анахронізмом було б тепер церковне роз'єднання українців. Унія, яка спричинила українському народові стільки сліз, страждань і горя, повинна щезнути. Українці повинні повернутися (і уже повертаються) до віри батьків і відродити православні традиції старого Львівського Братства, згадати великого борця за віру, афонського ченця Івана Вишенського, воскресити заповіді автора знаменитої «Перестроги». Недурно ж колись у XVII віці один чесний українець говорив на сеймі, що віра православна і народність руська невіддільні одна від одної.

О. Д-р КОСТЕЛЬНИК ГАВРІЛ

ВИКЛЯТІ СВЯТІ — КИРИЛО І МЕФОДІЯ

I

ЄПИСКОП НЯРАДІ

Ця моя розвідка — відповідь на книжечку: «Життя св. Кирила і Мефодія, Єп. др. Діонісій Нярадї, Львів, 1927».

Єп. Нярадї — відома особа в колах нашого галицького духовенства, хоч він не галичанин, а югославський українець, єпископ усіх уніатів у Югославії, з осідком у містечку Крижевці, недалеко Загребу. А для мене єпископ Нярадї ще ближчий. Він походить з того самого українського села в Югославії (Руський Керестур), що і я; я пам'ятаю його ще як студента богословії; від III класу гімназії він був моїм виховником (префектом, потім ректором) у малій семінарії в Загребі. Йому я не одне добре діло завдячую; між іншим, і те, що він вислав мене на теологію у Львові. Єп. Нярадї (помер 1940 р.) був людина святого життя і дуже багато зробив добра для українців у Югославії. Однак, ми ніколи не сходилися у думках: він жив «створеними» поняттями, а я сам творив собі поняття. За часів другої Польщі ми цілком розійшлися у поглядах на церковну унію.

Єп. Нярадї залишився переконаним уніатом, як нас виховано, а я прийшов до зовсім інших поглядів. Зрозуміло, що я не міг довірятись йому повністю. Все таки, я завжди критикував його політику, яка впливала з «уніатського духу», а полягала в тому, що єп. Нярадї і переважна частина його духовенства (за рідкими винятками) вели хорватську політику, опозиційну до югославського уряду. Дійшло навіть до того, що єп. Нярадї одного разу прочитав меморіал протесту хорватського (католицького) єпископату перед королем Олександром. Той меморіал мав прочитати загребський архієпископ Бауер, але він під час читання розплакався і довелося той документ читати єп. Нярадї, якого хорватський єпископат, як свого секретаря, вислав з Бауером до короля в Белграді.

Коли єп. Нярадї мені це розповів (він приїздив щороку до Галичини), я гостро критикував його, сказавши:

Ой, Преосвященний, чому Ви даєте себе використовувати хорватському єпископатові, який на те вибрав Вас своїм секретарем, щоб «грека» (православних) бити «греком». Ваше прізвище є мадьярське — (ньярліто; Нярадї — зн. літній), а ви українець і уніат; уніати-хорвати — це корінні серби, які в XIX ст. зробилися хорватами тільки завдяки унії, а Ви сербському королеві читаєте докори від імені хорватського єпископату. Все це приводить до того, щоб і Вас і унію серби зненавиділи.

Погляньте на нас у Польщі, порівняйте, як католики поводяться з унією, — це для Вас не тайна. Я б вас, усіх уніатів в Югославії, дав бодай на рік під католицьку Польщу, щоб ви до розуму прийшли.

Югославський уряд признав вам юрисдикцію на всю Югославію; ваші священники одержують від уряду не тільки платню, але й додатки на жінку та дітей, як і православні; а римо-католицькі целебси роблять собі кривду з того, що православні священники більше дістають, і ви такі «кривди» ставите перед очі королеві, хоч для Вашого духовенства це не кривда, а добро. Ваші священники на залізницях користуються знижкою до половини ціни білету, мають повну свободу в усьому. Ви повинні б руки цілувати сербам за їх галантність. Хотів би я бачити, як це було б, коли б католики-хорвати дійшли до влади над православними та уніатами. (Я тоді не міг того передбачити, а єп. Няраді не дожив до того, — як хорватський фашист Павеліч у р.р. 1941—1945, наче біснуватий, руйнував усе, що православне і сербське.) Ви, Преосвященний, — так я говорив далі, — повинні самі намовляти своїх священників-хорватів, щоб вони повернулися до своєї сербської свідомості, — очистіть унію від тієї нечесті, що вона всюди денационалізує народ на користь римо-католицьких народів. Ви хочете, щоб унія ширилась, то невже Ви хочете, щоб вона сербів перетворювала в хорватів? Чи це чиста справа? Ви приставайте до сербів, а киньте хорватів...

Єпископ відповів, що це неможливо, що він має надію вдержати унію при допомозі хорватів. Всі труднощі я розумів так само добре, як і він. Приставати до сербів — це означає поворот до православ'я.

А поворот до православ'я — це для всіх уніатів пострах, перш за все, тому, що в уніатів вище розвинена релігійність, ніж у православних. Це особливо помітне, коли порівняємо православних сербів і уніатів-українців в Югославії. Сербі майже не ходять до церкви, хоч люблять і поважають її. Справжні причини того явища зовсім не ті, ніби Св. Дух у Римі сидить, і з Риму розходитьсь навіть по римських колоніях, якими є уніатські Церкви. А правовірний уніат, перш за все, зважає на цю вигадану, з Риму підшептану причину.

Деяким студентам теології, яких єп. Няраді прислав до Львова на студії, я говорив одверто: «Ви маєте зберегти тип теперішнього уніатського священника (бо він давніше не різнився від православного), і зберегти ту вище розвинену побожність, яка є в нашому народі, та передати одне й друге православним сербам. Тільки тоді наша уніатська Церква сповнить свою справжню місію!»

Раз написав я до єп. Няраді, що возз'єднання Церков доти буде неможливе, доки Рим не буде так само упокорений та винищений, як православний Схід, бо всі причини роздору полягають у фальшивому римському «божому шляхетстві», а Рим, поки не буде упокорений, доти не скине з себе того фальшивого гербу. Єп. Няраді відписав мені, що «не розуміє», як я щось таке міг написати. Він був найправовірніший з уніатів, в думках він ніколи не виходив поза встановлені вульгарні погляди, штучно витворені римлянами „ad usum catholicum“ (для вжитку католиків).

Така і його книжечка про життя св. Кирила та Мефодія. Таке все, що він написав взагалі.

А я кинувся до джерел, щоб провірити, т. зв., католицькі погляди.

II

ПОЛІТИЧНІ СВЯТІ

У своїй книжечці єп. Няраді каже: «Якщо хтось знайде в книжечці щось неясне, або схоче щось докладніше знати, нехай напише до мене листа, а я йому радо роз'ясню, або дам йому прочитати інші, більші книжки про св. Кирила і Мефодія».

Саме ці слова спровокували мене, щоб я написав цю відповідь на книжечку мого шановного виховника. Яка певність у нього! Отже, поміряться! Очевидно, еп. Няраді розраховував тільки на простий народ, проте, його звернення не виключає також і запитання такого «невірного Фоми», як я.

Еп. Няраді, ідучи утоптаним шляхом римлян, представляє слов'янських апостолів як перших уніатів, а їх Церкву, як першу уніатську Церкву, яка, хоч вийшла з лона візантійської Церкви, приймає за святу правду, ніби Рим у спорі з Візантією святий і в повному праві, а Візантія і взагалі православні — це, ніби, відступники від правдивої Христової Церкви, що потоптали євангельську науку і святі права Апостольського Престолу, намісника Христового, римського папи. І, ніби, тому св. Кирило та Мефодій є небесними опікунами унії. Еп. Няраді виразно пише: «Тому й тепер вони є найбільшими заступниками всіх тих, що трудяться над церковним з'єдиненням».

Саме тут виникає мій сумнів і моє запитання: А де ж поділась Кирило-Мефодіївська Церква на Моравії та в Паннонії? Хто її знищив? Німці, моравський король Святополк, що запродався німцям? А Рим ні? Власне — Рим, у першій і найвищій інстанції. В тих, навіть «більших», книжках, якими зачитувався еп. Няраді, це не написано, бо вони написані не для правди, а тільки для глорифікації Риму. Але ж є історичні, зовсім певні і ясні докази!

Отже, чи Кирило і Мефодій були б у небі такі немудрі, щоб спеціально опікуватися уніатськими місіонерами, які мають у замірі діло, що його Рим завжди нищив, мусів нищити і мусітиме аж доти, доки не перестане ототожнювати «католицизм» з «римством» (латинством)?

* * *

Папа Лев XIII в 1880 р., в енцикліці „Grande munus“. проголосив Кирила й Мефодія за вселенських святих у римській Церкві. Чому ж так пізно — аж після 1000 років? Тому що в римській Церкві завжди верховодить політичний момент. Саме в тих часах в римському клірі назріла свідомість, що фірму Апостолів Слов'ян можна буде добре використати для інтересів римської Церкви.

Це вже були часи, коли національна свідомість у всіх слов'янських народів дуже зросла, отже, Рим хотів заграти на цьому живому почутті, щоб слов'ян притягнути до себе. З того часу у словінців, чехів і хорватів утворились товариства під фірмою св. Кирила і Мефодія, з метою пропаганди унії. У поляків це й дотепер не вдалося, бо вони мають «щиріші католицькі» (тобто римські) погляди на унію. Поляки хочуть латинізації і колонізації, а св. Кирило та Мефодій аж ніяк не можуть служити як фірма для таких аспірацій.

Та коли спід зовнішньої політури відгребати справжнє обличчя римських тенденцій, воно виявиться таким же, яке мають «унійні» аспірації польського кліру. Культ св. Кирила і Мефодія в римській Церкві виходить чистою інтригою, доцільною оманю: доцільним фальшуванням історії і римських тенденцій.

Римська Церква тільки тому проголосила Кирила і Мефодія святими, що їх тіла лежать на її території: тіло св. Кирила в Римі (не знають де), а тіло св. Мефодія десь у Велеграді, на Моравії (також не знають де). Отже, римська Церква може хвалитися, ніби ті святі свідчать про її правду. Якби тіла тих святих лежали десь на території православної Церкви, то Слов'янські Апостоли ніколи не діждалися б вінця святості в римській Церкві, як, наприклад, ніколи не діждеться того сербський святий Сава, хоч він також мав деякі взаємини з Римом, як і Кирило та Мефодій.

Рим у своїй жадобі влади веде, перш за все, політику, а політика— змінна. Що 1000 років тому Рим викляв і засудив на загибель, те в часах, коли побачив, що з того може мати користь, канонізував як святе. Через тисячу літ після своєї смерті Кирило і Мефодій таки діждалися в римській Церкві канонізації, але ж вони зійшли в могилу як викляті римською Церквою. Впродовж тисячоліття римляни не цікавилися ними, тому й не знають, де, властиво, гроби Слов'янських Апостолів. Якби тут була якась помилка, яку пізніші віки викрили б, то все було б ще в порядку. Але Рим викляв не так особи Апостолів Слов'ян, як їх діло: їх Церкву, її принципи, форму, аспірації.

Буквально з тих самих причин Рим викляв Апостолів Слов'ян і їх Церкву, з яких викляв царгородських патріархів і їх Церкву. Очевидно, на те є римські історики, щоб усе це «вигладити», а історію можна дуже легко фальшувати.

Коли я прочитав книжечку еп. Няраді про Кирила і Мефодія, я собі з болем серця подумав: Бідний Ти, ревнителю унії, якому римляни відобрали розум, щоб «дивлячись, не бачив, і, слухаючи, не чув» та жертвував усі свої сили для тенденцій своїх власних ворогів і ще покладав на них усі свої святі великі надії...

Ходім до історичних джерел, нещасливий ревнителю унії, щоб Ти наглядно переконався, для кого Ти працюєш і на кого поклав свої святі надії.

III

БОЛГАРСЬКА СПРАВА

Болгарський князь Борис охрестився (мабуть) 864 р., приймаючи християнство з Царгороду. Його хресним батьком був візантійський цар Михаїл, тому Борис прийняв на хрещенні ім'я Михаїл.

Але через два роки, боячись політичної залежності від Візантії, Борис зажадав місіонерів від папи Николая I і від німецького короля Людвіка, а грецьке духовенство прогнав. Папа прийняв це прохання болгарського князя з великою радістю та надіслав йому двох єпископів, як своїх легатів, і священників.

Це був час, коли на царгородському патріаршому престолі сидів Фотій, з яким Рим вів завзяту боротьбу спершу просто тому, що папи користувалися всякою нагодою, щоб показати себе вищими від царгородських патріархів, а що попередній патріарх Ігнатій, усунений з престолу регентом Бардасом, апелював до папи, то папи його підтримували, а на Фотія кидали громи і таким способом над обома царгородськими патріархами старшували.

Щоб упокорити царгородських патріархів, папи залюбки підтримували дружні зв'язки з царгородськими царями. А римські історики на віки вічні заплямували царгородську Церкву «цезаропапізмом»! Але ж папа Адріан II діяв з царем Василем Македонцем проти Фотія. А вже найбільш скандально повівся папа Сергій III (904—911) супроти царгородського патріарха Николая Містика, якого цар Лев VI Філософ прогнав з престолу, бо патріарх, зберігаючи традицію східної Церкви, не хотів благословити його четвертого подружжя, а папські легати благословили. Цар признав нового патріарха, Євфімія, — і для пап усе тут було добре й законне, бо що для їх влади добре, те завжди було для них добре і законне.

Папа Николай I, відповідаючи листом „Consulta ad Bulgaros“ на запитання князя Бориса в справі віри та звичаїв, не пропустив нагоди.

щоб не понизити візантійської Церкви та візантійських патріархів, а свій Рим вихвалити попід небеса. В 93 пункті він пише: «Питаєте римського патріарха: хто з патріархів перший? Але як свята римська Церква тримає і як нікейські канони кажуть і святі римські архієреї приймають і сам розум учить,— александрійський патріарх є другий після римського».¹ Nota bene — в часі I Нікейського собору (325 р.) ще не було царгородського патріарха: а канони того собору нічого не кажуть про аселенський примат римського єпископа.

В 92 пункті папа викладає, які є «правдиві патріархи», і твердить, ніби «правдиві є ті патріархи, які успадкували апостольські престולי, які є на чолі тих Церков, що їх апостоли заснували».

За правдиві патріархати папа признає тільки Рим, Александрію та Антіохію, а про інші пише: «А царгородський і іерусалимський архієреї, хоч вони називаються патріархами, все таки, не мають поваги, як названі вище. Бо царгородської Церкви ані ніхто з Апостолів не оснував, ані Нікейський собор, найголовніший з усіх, не згадує її, але тільки тому, що Царгород прозвано Новим Римом, отже, радше завдяки царям, ніж задля властивої причини, її архієрея названо патріархом. А іерусалимського архієрея, хоч і він називається патріарх, за старим звичаєм та за канонами Нікейського собору, треба поважати, зважаючи на достойність його власної митрополії (до якої Іерусалим в IV ст. належав); але на тому самому святому синоді іерусалимський єпископ не називається іерусалимським, а тільки єпископом Елії. Бо справжній Іерусалим, що є нашою матір'ю, — тільки в небі, а той земський Іерусалим, як це Господь прорік, *Aelia* — Адріан, римський цісар, так знищив, що в ньому нема ані каменя на камені. І той сам *Aelia* — Адріан збудував на іншому місці, так що місце Господнього хреста давно було за брамою, а тепер воно в самому місці, і за згаданим *Aelia* — Адріаном те місто називається Елія».

Чудово! Щоб Іерусалим, на основі засади папи Ніколая I, не мав права домагатися примату в Церкві, папа вислав цілий Іерусалим до неба, — а тут на землі залишив тільки поганське *Aelia Capitolina* твір римського поганського цісаря, який хотів, чи не хотів — мусів працювати ти для римських пап!

В 106 пункті папа пише: «Справді, ми в тому немічні, але наша сила від Бога: блаженний Петро, що на своєму престолі живе і головує, дає правду віри шукаючим. Бо свята римська Церква завжди була без хибі і плями, тому що її Петро оснував, а його визнання віри божественно підтвержене». Непросвіченому конвертитові з поганства папа міг плести всякі байки!

Князь Борис писав до папи, що греки кажуть болгарам під час молитви тримати руки, схрещені на грудях, а до Причастя кажуть іти в поясі, і питався папи, чи це так має бути.

Очевидно, греки навчали болгар, що до Причастя треба йти в приличній одежі, за тодішнім звичаєм, — у поясі.

Та папа, щоб кинути пляму на грецьку Церкву, удавав в себе дурного і відписав Борисові, що він нічого не знає ані про схрещення рук на грудях при молитві, ані про те, що до Причастя треба брати пояс.

На питання, чи також жонатого священика треба шанувати, папа відповідає в 70 пункті: «Хоч жонаті священики дуже негідні (*prehensibiles*), проте, ви такого священика не проганяйте, бо і Христос не відкинув Іуди, хоч він був фальшивим учеником». Значить: жонаті священики—це, ніби, такі фальшиві ученики Христові, як Іуда. А грецька Церква від апостольських часів мала жонате духовенство!

¹ Migne, Patres Latini. T. 119, col. 978—1016.

Це мусимо собі згадати, щоб зрозуміти як слід ставлення пап до Кирила й Мефодія. В боротьбі за Болгарію папа Николай I боровся не тільки за свою зверхність над Болгарією, але також зображав грецьку Церкву як «дуже негідну».

* * *

Рим не довго втшався Болгарією, тільки три роки. Князь Борис передумав і знову хотів, щоб Болгарія належала до юрисдикції Візантії, а не Риму. Для того він скористався собором, що відбувся в Царгороді року 869 проти Фотія.

Новий візантійський цар, узурпатор та вбивця регента Бардаса і царя Михаїла (щоправда, дуже негідного) Василь Македонець, який з царсько-го конюшого став царем, усунув патріарха Фотія з престолу, покликав знову патріарха Ігнатія. Новий цар — новий патріарх, це в тих віках було майже правилом у Візантії.

Василь Македонець думав, що в Ігнатії, коли поверне йому патріарший престол, знайде собі помічника, а через Ігнатія й Рим буде добре ставитися до нього. Але цар Василь ще не знав, що таке Рим, які є справжні тенденції римських патріархів.

Відколи (від 755 р.) папи стали королями в своїй папській державі, а незабаром ще й «батьками» нових західноримських цесарів (від 800 р.), папи вже і в Церкві не хотіли бути чимсь меншим, ніж королями у давньому стилі, тобто — абсолютними володарями. І без усякої стриманості папи розписували на всі сторони про ту свою владу в Церкві, щоб витворити в Церкві пригожу ментальність для себе. А водночас папи нищили незалежність визначних митрополитів у своєму західному патріархаті і за всяку ціну хотіли підбити собі під ноги грецьку Церкву.

Це в тих віках було щось нове, що тільки-но зароджувалось, це був новий рух, папами, в міру потреби, то дуже акцентований, то маскований.

На варварському Заході, мабуть, ніхто не здавав собі ясної справи з того нового папського руху; на Сході тільки дехто. Греки більше «відчували» той натиск пап на їх Церкву, ніж розуміли його. Зрозуміли той новий папський курс два визначні мужі: Бардас, дядько малолітнього царя Михаїла і регент, та патріарх Фотій. Патріарх Ігнатій (з царської родини, євнух проти своєї волі, хлопцем насильно пострижений у монахи), за свідомством тодішніх людей, був «найліпший монах, але не найліпший патріарх».¹

Бардас усунув Ігнатія задля двірських махінацій (Ігнатій підтримував царицю Феодору, яку негідний син Михаїл і Бардас замкнули до монастиря). Але Бардас мусів добре розуміти політику римських пап, коли на патріарха вибрав саме Фотія, і підтримував його в боротьбі проти Рима. Фотій був людиною гідною подиву: геніальний, учений, як ніхто в його часах, енергійний, чесний, побожний, герой ортодоксії, з політичним знанням, однак, з трагічною долею, яка, зрештою, тяжила майже на всіх визначних візантійських патріархах у тих давніх віках, коли в візантійській державі не було загальної систематичної освіти, але найвища освіта й християнська благородність виступали побіч варварської темноти і варварських пристрастей. Тому освіта і благородність часто ставали жертвою гри темних сил.

На протифотіанському соборі 869 р. верховодили римські легати, які безсоромно поводитися, а новий цар, як коли служниця стане господинею дому, мав нагоду зазирати в секретні «римські пружини» і пізнавати правду. Як ми згадали, князь Борис звернувся до того собору, щоб він посправедливості вирішив, до чієї юрисдикції Болгарія (якої столицею тоді

¹) Цит. Hergenröther: Photius, Regensburg 1867. Т. I. стор. 365.

було місто Охрида) має належати: до візантійської, чи до римської? Собор (мізерний щодо числа присутніх єпископів) не вирішив тієї справи. Тому після закінчення собору цар запропонував розглянути її «п'ятьом патріархам», тобто їх заступникам, які були на соборі. Патріарх Ігнатій нічого не говорив на тих нарадах (дійсно: „*optimus monachus, sed non optimus patriarcha*“).

Характерно, що заступники александрійського і ієрусалимського патріархів мали таке поняття про устрій Церкви і доводили, що п'ять патріархів у Церкві — це, ніби, якась братерська коаліція, вічна та незмінна, на зразок п'яťох людських почуттів. Видно, вони ще не мали поняття про те, що розпирало нутро пап — королів! Та це зовсім не перешкоджає нинішнім римським теологам навчати, ніби ціла Церква завжди вірила в царський папський примат, а при цьому римські теологи завжди ототожнюють „*primatus honoris*“, який давня Церква, дійсно, признавала римським єпископам, з „*primatus iurisdictionis*“, якого Східна Церква ніколи папам не признала й не признавала.

Папські легати твердили, що Болгарія рішуче належить до юрисдикції Рима. Це вони доводили, кажучи, що ті краї, які опинилися під владою болгар, давніше були піддані юрисдикції римського патріарха, бо його влада простягалась на ціле західноримське царство, а ті краї належали до західноримського царства. Заступники папи в тих часах ще й самі не знали про вселенську юрисдикцію римського єпископа, отже, й не покликалися на той нинішній «всемогутній» аргумент.

Заступники східних патріархів зайняли зовсім іншу позицію. Що римляни вважали за своє святе право, те в очах заступників східних патріархів заслуговувало на докір. Їх аргументація була така:

Це не годиться, що римляни відірвались від візантійського царя, приєднались до франків, а в державі візантійського царя ще хочуть залишити для себе юрисдикцію. Коли болгари прийшли, то грецьке духовенство вже було в тих краях, де болгари осіли. Болгарська земля належала до візантійського царства.

Голосами східних легатів вирішено, що Болгарія має бути церковно залежна від Візантії. Hergenröther злобно зауважує, ніби цар Василь «скористувався східними легатами, як своїм знаряддям». І справді, в уяві римлян ніщо з того, що їхнє, ніколи не може пропасти. — Для всіх людей може, а для них ні. А заступники східних патріархів брали під увагу, що історичні права, в наслідок важливих змін у ході історії, можуть пронасти так само і для римлян, як і для всіх інших людей. І в усьому ті заступники йшли за директивами старих і загально прийнятих канонів Східної Церкви.

Князь Борис радо прийняв рішення східних патріархів, відіслав римське духовенство, а прийняв грецьке. Відтепер папи землю і небо перевертали, щоб знову здобути Болгарію. Болгарія тоді була найбільшою державою на Балканському півострові, обіймала також нинішню Румунію. Отже, коли б папи здобули Болгарію для себе, то вони завдали б смертельного удару царгородським патріархам. А, власне, того папи й бажали.

* * *

Ціла «фотіанська» схизма, в дійсності, була викликана папами, що хотіли так само зломити візантійську Церкву, як поломили визначніші митрополії у своєму патріархаті. Але візантійська Церква мала світлу історію і надто велику самосвідомість, тому вона не дала себе зломити. Кінцевою й вирішною справою в тій схизмі було посягання пап на Болгарію.

Папа Іоанн VIII (872—882) раз-у-раз писав до князя Бориса та до деяких болгарських вельмож: то мав їх усякими римськими «чарами», то погрожував сьогосвітніми і тогосвітніми карами, то лементував, щоб тільки відірвати від Візантії Болгарію та зв'язати її з Римом.

Наведу уривки з кількох таких його листів. До князя Бориса папа писав: «Вернись уже, найлюбіший сину, до святої твоєї матері, римської Церкви, яка тебе зродила у вірі... і яка держить владу над всіма народами і до якої приходять усі народи світу, як до одної матері і одної голови... А ми, стоячи перед найсвятішим тілом Петра, князя апостолів, безперестанними молитвами і тебе і всіх твоїх вельмож і весь твій народ завжди стараємось доручити Господу Ісусу Христу».¹

В іншому листі: «Отже, ми, присилувані, покористуємось тією владою, як і наші попередники, хоч ми й негідні, і якщо ви не направите того, що зробили, то не пропустимо накласти на вас прокляття, і в теперішньому часі, на цьому світі, відчутно вас покараємо і в майбутньому (на тому світі), оскільки лиш можемо».²

В листі до болгарського вельможі Петра: «Нехай (князь Борис Михайл) читає євангельську історію і нехай бачить, що там, головно, самому Петрові — коли інші це чи те собі думали — Христос об'явив себе як Божого Сина, і тільки до нього сказав: Я за тебе, Петре, молився, щоб твоя віра не підупала. Отже, коли ці чи ті фальшиве собі думали, головно, Петрові правда об'явлена».³

Та це все не допомагало, бо князя Бориса не переконувало. Папа посунувся до крайності: він викляв всіх грецьких єпископів і кліриків, що були в Болгарії. В листі до них він пише: «Отже, тому що ми вас пізнали (*deprehendimus*) як таких, що часто діяли проти святих правил, ми вас викляли, і ви є викляті... Але якщо хтось з вас, покірно й слухняно повинуючись оцим спасенним застереженням, покине своє місце в болгарській дієцезії (тобто, церковній провінції, «дієцезія» тоді ще мала ширше значення, ніж нині), той нехай знає, що ми вирішили повернути йому те єпископське місце в краю греків, яке він перед тим мав: зрештою, якщо й не мав такого місця, то ми йому дамо вакантну єпархію».⁴

В тих часах папи мали признане тільки «право апелляції», одначе, не мали права призначати єпископів до столиць у Східній Церкві. Та вони в тих часах зазіхали на таке право, щоб, так мовити, провести боротьбу за інвеституру з візантійською Церквою, яку (боротьбу) в своєму патріархаті широко провели в XI—XIII віках. Як видно з наведеного листа, папи були найбільші бунтівники в Церкві, бунтували єпископів проти їх вищої влади, щоб тільки дійти своєї мети.

Це властиво римським папам, відколи вони перейняли ментальність цесарів, що вони нижчий клір трактують як „*plebs*.“ Лист Іоанна VIII до грецьких єпископів у Болгарії писаний саме в такому тоні: коротко і безсоромно.

В тому самому часі (878 р.) папа Іоанн VIII написав листа до царгородського патріарха Ігнатія також з екскомунікою, але вже обережніше, бо це лист до потентата, за яким стоїть цар.

Папа пише: «Вже другий раз тобі нагадую листом Апостольської Столиці і її післанцями тебе перестерігаю, щоб ти був, як і слід по праву, цілком задоволений константинопольською дієцезією (провінцією), яку ти одержав з поваги й ласки цієї ж першої Столиці, а поза границі, визначені тобі канонами, не важся легкодушно посувати своєї ноги і узурпаційним способом не пересувай старих меж, що їх твої батьки покладали. Авже ж усі те знають, що болгарським краєм, на основі привілею в цер-

¹ Migne, там же. Т. 126, col. 848—849.

² Там же, col. 831.

³ Там же, col. 762.

⁴ Там же, col. 765.

ковній адміністрації (ось тут папи ще говорили тільки про свої «привілеї», а нині в римській Церкві це вже догма, що папи мають «повноту влади» на цілий світ), управляв святої пам'яті папа Дамаз, а пізніше, аж до вторгнення поган, зверхники Апостольської Столиці»...

«Але це все ти, всечесніший брате, з замкненими очима переступив, і постанови святих отців бездушним копитом потоптав, та, забувши про численні добродійства зверхників Апостольської Столиці, ти проти тої самої Столиці піднісся (папи нічого не роблять для самої правди, а все для свого інтересу, — і зроблене комусь добро завжди йому нагадують), стару дієцезію в краю болгар ти незаконно загарбав і не жахнувся проти божих законів післяти серп у чуже жниво. Отже, справедливо після першої і другої адмоніції ми повинні б тебе виключити з Церкви. Але що ми користуємось поміркованістю Апостольської Столиці, радше з почуттям поблажливості, ніж строгості, ставимось до твого проступку, тому третій раз канонічно через посланців і листом остерігаємо тебе і попереджаємо, щоб ти, не гаючи часу, надіслав метких мужів до краю болгар, які проходячи через цілу ту землю, без усякої затримки відкличуть звідти всіх, кого там знайдуть, яких ти або твої підвладні рукоположили, і то так, щоб у строк до тридцятьох днів у цілій Болгарії вже не залишився ні один єпископ, взагалі ні один клірик, що є з твоєї ординації, а властиво неординації. Бо ми не можемо терпіти, щоб ті, кого ти там незаконно поставив, які, як це вже явне, тому вже екскомуніковані Апостольською Столицею, блудом свого проступку отруювали серця нових Господніх дітей, тобто тих, що їх ми засадили й обучили в вірі і водою спасенного джерела науки поливали... Отже, якщо в строк тридцятьох днів не виведеш з границь болгарської держави усіх тих, що ніби займають якийсь ступінь у Церкві завдяки твоєму чи твоїх єпископів рукоположенню..., то будь позбавлений святого тіла й дорогої крові Господа нашого Ісуса Христа через два місяці, починаючи від дня, коли цей наш лист дістанеш, і так довго, як довго впертий смиренно не схилиш шиї перед цим нашим декретом. А якщо вперто в тому беззаконні і проступку залишишся..., то вироком всемогучого Бога і повагою блаженних князів апостолів і рішенням нашої смиренності будь позбавлений усякого патріаршого достоїнства, яке ти з нашої ласки знову одержав, не наділений зовсім ніяким привілеєм найвищого священства».¹

Коли папські посланці приїхали з тим листом до Царгороду, Ігнатій уже помер. В дорогу на той світ папа післяв йому прокляття за Болгарію. Однак, це римлянам зовсім не перешкоджає, що вони тепер патріарха Ігнатія признають за святого. Все таки, він є їхній козир проти зненавидженого Фотія, який зважився зростаючим папам — імператорам добре дати по пальцях.

Очевидно, Ігнатій не міг задовільнити папських домагань, навіть коли б хотів, бо справа залежала не тільки від нього, але передовсім від самих болгар та від візантійського царя. А «хлоп з хлопів», цар Василь Македонець, мав нагоду зблизька пізнати, що таке папи. І після смерті Ігнатія цар без вагань покликав на патріарший престол Фотія, як колись регент Бардас, і з тих самих мотивів.

Вся ця римська церковна політика впливала на греків дуже боляче і провокуюче. Тому весь грецький загал, ідучи за інстинктом самозбереження, був на боці Фотія. Ігнатій, при всьому тиску з боку царя і Рима, назбирав на свій собор 869 р. тільки 16—18 єпископів (на початку собору), а Фотій на своєму соборі 879 р. мав їх 380. Римські теологи уживають усяких софізмів, щоб це якось затушувати й викривити. Але правда ясна, як сонце. — Фотій був виразником думок всієї візантійської Церкви.

¹ Там же, col. 763—764.

Ми бачили, що вже папа Николай I у своїх «Відповідях болгарам» плямував та чорнив грецьку Церкву. А Іоанн VIII в листах до князя Бориса робив це ще безсоромніше.

В листі від 878 р. він остерігає князя Бориса: «Щоб ви, ідучи за греками, які в різні ересі й схизми своїм звичаєм падали, також не впали з ними в провалля блуду... Справді, ми не кажемо, що між нами й ними не є одна віра, одне хрещення й один Бог наш, але в них було чимало ересей, яких спричинниками були константинопольські архієреї або царі, або одні й другі, а ті, що їм підлеглі, з людських зглядів, чи може зі страху, робляться подібні до них, і горе тоді тим, що йдуть в їх товаристві».¹

Далі, за звичаєм пап, Іоанн VIII без усякого сорому хвалиться, ніби римській Церкві ще ніхто не докорив за ересь, а вона всім докоряла, особливо константинопольській, і від помилок їх звільняла або своїм вироком осуджувала. Отже, нехай болгарі вернуться до римської Церкви, де віра чистіша, ніж денебудь інде. Коли ж не повернуться, то папа буде їх вважати за поган, за виключених з правдивої Церкви. Невже греки могли мовчати на таке плямування та очорнення їхньої Церкви?

Римські теологи завжди одної співають: ніби східну схизму спричинили горді царгородські патріархи Фотій і Михаїл Керуларій.

В дійсності, спричинили її папи, які саме тоді перетворювалися з західних патріархів на пап — імператорів, і свій історичний „*primatus honoris*“ взяли перетворити в божеський „*primatus iurisdictionis*“. А греки тільки боронились перед напастями та зазіханням римських пап.

Фотій став патріархом 858 р. Папа Николай I соборно з італійськими єпископами викляв його в 863 р. і позбавив усякого церковного ступеня. Та Фотій не на те став патріархом, щоб поступитися місцем перед римлянами. Папа в своїх аж надто нахабних листах до царя вічно вихвалявся «приматом Апостольської Столиці», що його Рим одержав не від церковних соборів (бо собори признали римському єпископові тільки „*primatus honoris*“), але, ніби, від самого Христа, і жадав, щоб його рішення щодо Фотія було виконано. Цар (а, властиво, Фотій, бо це він той царський лист редагував) в 865 р. відповів, що Фотій залишиться патріархом; що римляни знеславляють візантійську Церкву, яка є дійсною учительною Церквою, а на Заході є темнота і варварство; що з перенесенням царського престолу до Нового Рима і церковний примат перенесений зі старого Рима, який є підупалим містом, до Нового Рима (це цілком слушна аргументація, бо собори признали за римськими єпископами примат почесні тільки з покликом на те, що Рим — цесарське місто); і ще цар загрожує, що піде з військом на Рим, якщо папа не заспокоїться, та зруйнує місто і покарає папу.

В 866 р. Болгарія відпала від Царгороду і пристала до Рима, а римляни стали в ній, під боком Царгороду, паплюжити й зневажати грецьку Церкву. Це вже було для греків забагато. Фотій на соборі в Царгороді в 867 р. обвинуватив всю римську Церкву в різних ересях та соборно виключив з Церкви папу і всіх, що йдуть за ним.

Папський Рим ще не чув такого рішучого слова з Візантії. Звідси й така ненависть у римській Церкві до Фотія аж дотепер. Але Фотій добре зрозумів ситуацію. Його ворогом був не сам папа, як особа, що виступала проти греків і хотіла повалити їх Церкву, але вся римська (латинська) Церква з папами на чолі. Латиняни хотіли тріумфувати над греками, а папи хотіли стати імператорами в Церкві.

¹ Цит. Hergenröther, там же. Т. II, стор. 302—303.

Всі закиди, що їх Фотій робив римській Церкві, були цілком слушні, основані на канонах вселенських соборів.

Деякі з тих закидів нам нині здаються малозначними, як, наприклад, що римляни постять у суботу, що скоротили великий піст; але ж у тодішніх часах це були живі соблазні для греків. Очевидно, значно тяжче було грекам, що римляни в Болгарії не визнавали миропомазання, довшеного грецькими священиками, і вже миропомазаних латинські єпископи ще раз миропомазували; що латинський клір осуджував жонате духовенство, а сам жив переважно в конкубаті, та що римляни навчали, що Св. Дух походить не тільки від Отця, але також і від Сина, і вводили це в символ віри.

Римляни не вважали для себе обов'язковими рішення вселенських соборів, а творили свою окрему віру й Церкву — ось це підхопив Фотій. А дальший розвиток римської Церкви ще куди більше переріс усі ті «ухили», що їх бачив Фотій.

* * *

Після смерті Ігнатія папа Іоанн VIII згодився на те, щоб Фотій був царгородським патріархом. Таку позицію підказували йому зайняти його політичні комбінації. Силою упокорити Фотія і відібрати Болгарію не було ніякої надії. Папа думав: ану ж Фотій, такий енергійний, з вдячності віддасть Римові Болгарію, коли папа по-доброму погодиться з ним? Купиш — не купиш, а торгуватися можна. Коли ж план цей не здійсниться, папа буде мати нагоду ще раз виклясти Фотія, — і в майбутньому матимуть папи чим хвалитися: ось як вони судили царгородських патріархів...

Папа сам від себе визнав за недійсний цілий протифотіанський собор з 869 р. На жадання Фотія, папа рішуче відмовився від „*Filioque*“ (і Сина), і на соборі в Царгороді в 879 р. папа та Фотій дійшли до повної згоди.

Але папа ставив одну категоричну умову, якої на соборі виразно не підносили — для доброго тону, проте, в кулуарах вона була головною темою розмов. «Віддай Болгарію!» — раз-у-раз репетували в кулуарах папські легати. А Фотій крутив, як міг: то відсував справу, то ніби щось обіцяв, то звертав увагу, що це від царя залежить...

Після собору Фотій не віддавав Болгарії і не думав віддавати. Папа чекав, чекав, а в 881 р. урвався йому терпець, і папа викляв Фотія в церкві св. Петра з Євангелієм у руці. Через Болгарію!

Новий цар Лев VI Філософ, син царя Василя Македонця і вихованець Фотія, усунув Фотія в 886 р. та заслав його до монастиря. Патріархом цар призначив свого шістнадцятилітнього брата Стефана. Папа Стефан V, як пише Hergenröther, «міг тільки радіти з усунення узурпатора, зненавидженого в Римі», тобто Фотія. Що новий патріарх не мав канонічного віку, — це нічого не шкодило, бо це папі було на руку: це вже не був Фотій!

Папа Стефан V (цього папу ми ще зустрінемо при св. Мефодії) писав до царя про Фотія, ніби він хрест осквернив, і тому Господь убив його, як колись первородних з єгиптян..., хто спасенний хрест зневажає, того вбиває меч Євангелія.¹

Єп. Наряді пише про Фотія, що він «помер на вигнанні смертю, подібною до тої, як Іуда».

¹) Цит. Hergenröther, там же. Т. II, стор. 691—692.

Кепський філософ цар Лев «не знав, що робить». Задля своїх особистих інтересів він допомагав Римові добивати й мучити візантійську Церкву. Але твоя правда, Великий Фотію, не загинула, бо не могла загинути, тому що вона правда. А в світлі тієї правди ти великий, що переріс своїх незрячих сучасників на цілі віки, — а наших незрячих уніатів на ціле тисячоліття.

IV

МОРАВСЬКА СПРАВА

Дивним може здаватися, що ті самі папи, які в болгарській справі так плямували грецьку Церкву і так безоглядно воювали екскомуніками, в моравській справі, ніби, зичливо відносились до грецького типу Церкви і до грецьких місіонерів Константина (Кирила) та Мефодія. Коли папи не могли стерпіти грецького духовенства в Болгарії, то чому допустили Константина й Мефодія до Моравії? Чому їх не обложили екскомунікою? А ще до того була й та аналогія між Болгарією та Моравією, що латинський клір уважав Моравію за свій місійний терен, на якому німецькі місіонери працювали ще перед приходом місіонерів з Царгороду (Константин і Мефодій удались на Моравію 863 р.).

Але коли добре приглянемося політиці пап у моравській справі, то відкриємо, що вона була така сама, яку папи вели в болгарській справі, тільки що обстановка була інша.

Передовсім, те треба мати на увазі, що Моравія безспірно належала до римського патріархату. Римські теологи змальовують Кирила й Мефодія як таких, що, ніби, цілою душею різнились від Фотія і признавали папський юрисдикційний примат на цілий світ. Та це зовсім не було так! Слов'янські Апостоли знали, що, працюючи на території західного патріархату, мусять признавати папу за свого зверхника. А папи були задоволені з того, що греки, місіонери на Моравії, слухають їх. Рим завжди мав таку тактику, що спочатку жадав субординації, а потім він вже собі порадить з підданими — при першій-ліпшій нагоді скрутить їм карк, якщо того буде потребувати. Коли овечка в кошарі, то кожного дня можна її зарізати... Рим, дійсно, так і зробив з Апостолами Слов'ян. В той час, коли в Царгороді проти Рима воював Фотій, Римові добре було мати «на показ» — таких візантійських греків, що його слухали й мусіли слухати. Рим міг надіятися, що такі греки будуть його оборонцями і партнерами проти фотіїців, як нинішні уніати є оборонцями Рима проти православних.

Третя причина. Рим мав у своєму патріархаті греків в полудневій Італії, отже, не міг явно виступати проти грецького типу Церкви, щоб не настроїти проти себе й тих греків з полудневої Італії. Взагалі папи в цілій історії одверто виступали тільки проти царгородських патріархів, щоб себе звеличити, а проти грецького типу Церкви виступали тільки скрито, так з боку, щоб римський тип Церкви вийшов з того суперництва як перший, властивий, головний, панівний, а грецький, як служниця в хаті.

Четверта причина. В IX ст. папи вели боротьбу за свій «повний примат» не тільки з царгородськими патріархами, а також і з могутніми архієпископами в своєму патріархаті. Щоб мати зразок тієї боротьби перед очима, вистачить прочитати з *Hergenröther* — а зміст відповідного розділу (т. I, стор. 718): «Боротьба папи Николая і загрожуюча коаліція західних єпископів з Візантією. Справа подружжя короля Лотара і синод у Мецу 863 р. Усунення архієпископів з Колонії та Трієру. Архієпископ з Равенни. Цісар Людвік погрожує папі. Маніфест усунених митрополитів проти папи. Той маніфест, як синодальне послання, вислано

також і Фотієві. Николай незрушимий. Король Лотар піддається, західні єпископи слухають. Поширене діяння папи».

Папи зависним оком дивились також і на пассавських єпископів та зальцбурзьких архієпископів, які загарбали під себе цілу Чехію, Моравію та Паннонію.

І саме в тій боротьбі проти пассавських та зальцбурзьких єпископів Костантин і Мефодій добре придалися папам.

Папи дуже добре зрозуміли, що ті греки, „*homines novi*“ (нові люди), будуть слабші і смиренніші перед ними, ніж могутні латинські єпископи, які завжди можуть мати короля на своєму боці. Зрештою, головна ціль пап була в тому, щоб вони, при помочі Слов'янських Апостолів, відібрали перечислені території від пассавських та зальцбурзьких єпископів, а потім папи вже дадуть собі раду з грецьким типом Церкви: знищать його.

Папа Іоанн VIII писав 875 р. до короля Карломана: «З численних, різних і виразних даних Твоя мудрість може переконатися, що паннонська дієцезія, на основі привілеїв, від віків була приділена апостольській столиці..., про це говорять синодальні документи».¹⁾

Єп. Нярадї й сам пише: «До того часу були Паннонія і Моравія, як місійні краї, під владою зальцбурзького архієпископа і пассавського єпископа. За розпорядженням папи це скасовано, а сам св. Мефодій мав там владу в церковних справах розпоряджатися незалежно від німецьких єпископів». «Розпорядження папи» тут наївно підтягнене під міру нинішніх категорій. Але ж папи тоді мусіли щойно вибороти собі право на ситуацію, щоб дати таке розпорядження!

П'ята причина. Папи завжди любили вести таку політику, щоб за них хтось інший брав на себе „*odium*“ (ненависть боротьби), а вони самі щоб були сховані в тіні та щоб на всякий випадок мали «вільну руку». Так у наших часах папи форсують целібат в уніатських Церквах, одначе, вони це так ведуть, щоб „*odium*“ падав на уніатських єпископів. Це їм улегшує гру, бо де православна Церква має свободу, як у Румунії, Югославії та Чехословаччині, там папи не вважаться форсувати целібат в уніатському клірі (щоб унія не завалилась). І, ніби, все те залежить від місцевих єпископів.

Папи форсують целібат у Польщі, бо тут уніатська і православна Церкви в латинській неволі; а в Америці форсують целібат з ризиком „*va banque*“ бо там наше жонате духовенство між англіканами та всякими протестантами дає дуже небезпечний приклад для римського кліру, що завжди бунтується проти целібату.

Папи дуже добре знали, що німецький клір не дасть спокійно зійти до гробу Слов'янським Апостолам і не стерпить їх церковного діла. Отже, папи, ніби, прихильно ставились до Константина і Мефодія, знаючи й використовуючи цілу ситуацію.

Безмежно дурненкі ті уніати, що в таких випадках завжди відрізняють папу від латинського кліру: ніби то тільки латинський клір (німецький чи польський) не терпить Східної Церкви, де тільки може, нищить її, і рад би цілком знищити її, а папи — ніби святі прихильники Східної Церкви і оборонці та покровителі її... Авже ж папи перейняті тим самим духом, що ввесь латинський клір! Але папам, для їх власних інтересів, випадає бодай словами вдавати з себе «батька» також і для східних. Добре зорганізована боротьба завжди така, що слуги б'ються, а пани можуть при спільному столі вино пити і ніби щирі компліменти собі говорити.

* * *

Як же папи ставилися до Константина та Мефодія? З книжечки

¹⁾ Migne, там же. Т. 126, col. 659.

єп. Нярадія виходить, наче б те ставлення було просто ангельське. Читаємо там: «В Римі вже чули про місіонерську роботу св. братів і тому хотіли їх бачити. Імовірно викликав їх сам Папа, щоб прибули до Риму... Св. Отець з початком 868 р. затвердив слов'янські богослужбні книги, поклав їх на престолі в церкві Пресв. Богородиці «при яслах», і дозволив правити Службу Божу слов'янською мовою... Папа Адріан 869 р. обновила стару митрополію сирмійську і передав у ній владу св. Мефодієві... Перший раз був св. Мефодій у Римі 867 р., разом з братом Кирилом. Другий раз був там з кінцем 869 р. Найтяжча була третя подорож... В 880 р. прибув Мефодій третій раз до Риму, і там наново стверджено його правдивість та невинність. Папа Іоанн VIII добре знав св. Мефодія, але щоб легше замкнути уста його ворогам, закликав св. Мефодія до Рима».

Протягом 13 років (від 867 до 880) папи три рази закликали св. Мефодія до Рима, щоб він оправдувався; а в трьох роках два рази! Закликати когось до Риму (а ще в тих часах) для свого оправдання — це вже дуже велике приниження для покликаного і недовір'я з боку Рима. А раз-у-раз закликати когось до Рима — це пекельне переслідування з боку пап!

Я знаю з досвіду, що це. Митрополит Андрей Шептицький впродовж 10 років мав з Рима аж два рази надісланого «апостольського візитатора». Візитації відбулись в чемних формах (бо і як же ж інакше?), але я мав нагоду чути й відчути те, що в душі Митрополит відчував. Страшне приниження!

Скільки ж разів закликали папи до Риму для оправдання тих німецьких єпископів, що ворогували проти св. Мефодія? Ані разу! Ось це справжня відповідь — не облесними словами, а ділом.

Такі погляди про відношення пап до Константина та Мефодія я собі виробив не на основі своїх здогадів, а на основі листів тодішніх пап.

В 879 р. папа Іоанн VIII писав до Мефодія: «Нарід Господній, тобі довірений, як духовному пастиреві, ти повинен спасати й навчати слово своєї проповіді; але ми чули, що ти не навчаєш того, що проповідує свята римська Церква, навчена самим князем апостолів, та що нарід уводиш в заблудження. Тому цим листом нашого апостольства заповідаємо тобі, щоб ти, відклавши на бік всі свої справи, негайно старався прийти до нас, щоб ми з твоїх уст чули й пізнали, чи ти так держиш і проповідуєш, як ти словами й письмами обіцяв святій римській Церкві, що будеш вірувати; або може того не додержуєш, отже, щоб ми справді пізнали твою науку. Також ми чули, що співаєш Службу Божу в арв ар с ь к о ю, тобто слов'янською, мовою; та ми тобі вже нашим письмом через Павла, єпископа з Анкони, заборонили, щоб ти тією мовою правив святі літургичні богослуження, але або латинською, або грецькою, як співає Церква, поширена по всьому світі і в кожному народі. Однак, проповідувати або навчати нарід можеш (слов'янською мовою), бо псалміст наминає, щоб усі народи славили Бога».¹⁾

Вже цього одного листа вистачає для підтвердження всіх моїх викладених поглядів на відношення пап до Слов'янських Апостолів. Не хотіли папи мати греків на своїй території, а хотіли греків на римський обряд повернути! Нещирість, лукавство, переслідування так ярко пробиваються з цього папського листа, що бідний Мефодій мусів тремтіти, коли його читав.

Вже два рази Мефодій оправдувався в Римі, і ніби Рим одобрив його науку і слов'янське богослуження, а тут знову негайно їдь до Рима на оправдання — і вже друга за чергою заборона слов'янського бого-

¹⁾ Migne, там же, col. 850.

служення! В дзеркалі цього папського листа дитячими показуються слова еп. Нярадія: «Папа Іоанн VIII добре знав св. Мефодія, але щоб легше замкнути уста його ворогам, викликав св. Мефодія до Рима».

Не оборона Мефодія була на думці папі, тільки його приниження й знищення! Що папи мали «за пазухою» для Фотія, те саме вони мали й для Мефодія.

Несчасний Мефодій своїм приниженням у Римі мусів робити приємність гордим римлянам, що так хотіли тріумфувати над греками, бо в листі до князя Святополка (ad Sfantopulcrum) 880 р. папа, вже після переслухання Мефодія, ніби хвалить його правовірність, затверджує його на становищі паннонського архієпископа і ніби дозволяє служити слов'янською мовою, але євангеліє вперед треба читати по-латинському „propter maiorem honoficent'am“ (задля більшої почесі).

Тут мусимо перервати зміст папського листа, щоб схарактеризувати політичну ситуацію в Моравії, бо лист буде для нас до кінця зрозумілий лише на основі тієї ситуації.

Святополк 870 р. з'єднався з німцями, зрадив свого дядька (з батькової сторони) Ростислава і видав його німцям. Німецькі впливи в Моравії стали зростати. Коли папа Адріан II (868 р.) ніби одобрив слов'янське богослуження, то це зробив тільки тому, що того жадав князь Ростислав, а папа не мав сили, щоб зломити його волю. Тому покищо папа заводився тим, що Ростислав і його місіонери з Візантії визнають Рим, заявляють, що хочуть його слухати, а решту своїх замірів папа відкладав на вигідний для себе час. Коли ж у Моравії, за Святополка, зросли німецькі впливи, тоді прийшов час, щоб папи те зробили, чого дійсно хотіли.

Папа Іоанн VIII заборонив Мефодієві слов'янське богослуження. Очевидно, Мефодій мусів з собою взяти до Рима письмений дозвіл від папи Адріана на слов'янське богослуження, і, певно, побивав «нового папу» «попереднім папою», як це в таких випадках робиться. Тому Іоанн в листі до Святополка вже не міг принципово й загально заборонити слов'янське богослуження, але взявся на хитрощі, щоб і дії попереднього папи були збережені і щоб заміри Рима були здійснені.

В листі (що його вручив князеві сам Мефодій, коли вернувся з Рима) папа пише до Святополка: «А якщо тобі і твоїм вельможам більше подобається слухати Служби Божі в латинській мові, то наказуємо, щоб для тебе відправлювано Служби Божі по-латинському.»⁴⁾

Ось папа намовляє князя, щоб він став «латинського обряду», як це ми нині маємо звичай кваліфікувати ту справу. А коли князь буде латинського обряду, то ліквідація візантійсько-слов'янського обряду далі гладко піде.

Папа zarazом і подбав про живий мотор такої ліквідації: він пише до Святополка, що висвятив (німця) Віхінга на нітранського єпископа (Нітра, на Словаччині, яка тоді належала до Моравської держави); той латинський єпископ ніби мав бути підлеглий Мефодієві, як своєму архієпископові.

Віхінг, «римокатолик», правдивий син римської Церкви, проти Мефодія, «грекокатолика» (говоримо нинішніми термінами), неправдивого сина римської Церкви — «шах-мат»!

Віхінг робив, що хотів: ліквідував діло Слов'янських Апостолів. Коли ж Мефодій докоряв йому і боровся з ним, Віхінг самовпевнено відповідав, що він має тайні інструкції з Рима, тайні листи від папи, які одобряють його напрям діяння.

Migne, там же, col. 906.

Нещасний Мефодій, хоч-не-хоч, шукав правди в Римі — в тому Римі, який мав для нього тільки одне щире бажання: „*ut non sit*“ (щоб його не стало). У відповідь папа Іоанн VIII написав до Мефодія письмо (881 р.), повне лукавства й нещирості. Ось це славнозвісне письмо:

«Одобрюючи твою душпастирську працю, яку ти ведеш для здобуття вірних душ для Господа Бога нашого, і вважаючи тебе за твердого визнавця ортодоксальної віри, дуже в Господі радуємося та не перестаємо складати безмірні похвали й подяки, щоб Він тебе щораз більше запалював у своїх поведіннях та щоб тебе, за протекцією своєї святої Церкви, ласкаво вирятував від усіх противників. А яким співчуттям ми з тобою боліли, коли з твого письма довідалися про марні (*vanus*) випадки чи пригоди з тобою, це можеш зрозуміти з того, що ми, коли ти приходиш до нас, напоминали тебе, щоб ти йшов за наукою святої римської Церкви, за певною традицією святих Отців, і наказали тобі навчати і проповідувати символ (віри) і правдиву віру, а в нашому апостольському письмі до князя Святополка, про яке ти кажеш, що воно йому вручене, ми те саме написали, і ніякого іншого листа ми йому не післали, ані тому єпископові (Віхінгові); ми ані явно, ані тайно не рекомендували йому, щоб він інше робив, а ніби інше ми наказали тобі робити; скільки ж менше можна вірити, щоб ми від того єпископа ждали тайни, а ми до нього ані здалека не говорили про ті справи. Тому нехай розвіється той сумнів... Зрештою, щодо інших прикрсціє (*tentationes*) які ти різним способом перетерпів, не смутися, але — по слову Апостола — вважай це за найвищу радість, бо якщо Бог з тобою, то ніхто не зможе бути проти тебе. А коли при божій допомозі, приїдеш (до Рима), що тільки незаконно (*enormiter*) проти тебе зроблено, що тільки зробив тобі згаданий єпископ всупереч своїй службі, як обох вас переслухаємо, при допомозі Бога, по закону все доведемо до кінця, і не пропустимо рішенням нашого суду покарати його зухвалість».¹⁾

Папські обітниці — грушки на вербі! Тільки що Мефодій вернувся з Рима, а тут знову вертайся до Рима! Цілий той лист папи складається зі штучних фраз, щоб папа якось вимотався з морально безвихідного стану, щоб Мефодій перестав отягчати його такими неприємними аргументами. Папа зовсім не скинув з себе підозріння, що він дав Віхінгові тайні інструкції. Якщо б це була правда, що папа про те писав до Мефодія, то папа водночас з листом до Мефодія повинен був написати картаючий лист до Віхінга, закликати його до Рима, покарати його, усунути з Моравії, а не відкладати справу „*ad calendas graecas*“. Зрештою, всякі слова там марні, де логіка фактів суперечить словам.

* * *

— Римські теологи розписуються про те, як папа Іоанн VIII «усильними стараннями» (так каже історія християнсько-католицької Церкви для середніх шкіл о. А. Стефановича — на основі учебника Дра А. Ваплера», Львів, 1903) визволив Мефодія з в'язниці, до якої кинули його німецькі єпископи, коли він другий раз вертався з Рима 870 р.

Випишемо з книжечки єп. Нарадія, що він про те говорить: «Німецькі єпископи насильно зловили св. Мефодія і ув'язнили його в монастирі, у Фризинті в Баварії. Тут він упродовж двох з половиною років дуже багато витерпів від німецьких єпископів за св. віру... І так св. Мефодій став мучеником-ісповідником Христової Церкви... Він мав непохитну віру, що буде скоро звільнений з в'язниці, коли св. Отець візьме його в оборону. Посилав кілька разів свої скарги до Риму, а відти не надходила ніяка відповідь.

Migne, там же, col. 928—929.

«Яку гостру пробу мусіла перейти його відданість св. Отцю, Папі Римському!» (наша заввага: Це сказано на потіху спантеличеним уніатам, щоб і вони видержали подібні проби, коли їх латиняни винищують, а святий Отець мовчить.)

«Кінчився вже другий рік, а рішення ще не було. Як це могло бути? Чому папа нічого не робив? Всі письма і скарги, які св. Мефодій посилав до Рима, переловили його вороги й знищили. Але третього року вдалося одному ученикові Мефодія, Лазареві, втекти і дістатись до Рима, до св. Отця Іоанна VIII. Тут він розказав, як терпить св. Мефодій.

«Папа Іоанн VIII зараз вислав до Німеччини єпископа з Анкони Павла, як свого легата, щоб визволив Мефодія».

«В першій половині 873 р. Мефодій вийшов з в'язниці».

Уніат, якому римський дух відобразив усю критичність у римських справах, задовільняється тим, ніби папа не знав про ув'язнення Мефодія. Як? Щоб папа не довідався про те впродовж двох з половиною років? Це неможливо! Коли б дійсно німецькі єпископи переловили всі листи Мефодія до папи, то де були священники, що співпрацювали з Мефодієм на Моравії? Невже, хоч би тільки з цікавості, вони не інтересувались долею свого єпископа, — і ціла Моравія залишилась без єпископа впродовж двох з половиною років, а папі ніхто про це не доніс? Ще раз кажу: Це неможливе!

Історія Моравії з тих (870—873) років вияснює нам і ув'язнення св. Мефодія і його звільнення. В 870 році Святополк зрадив свого дядю Ростислава, на Моравію прийшли німці (франки) з королем Карломаном, і вже в 871 р. обвинуватили Святополка в зраді та вивезли його на суд до Регенсбурга. В тому часі король Карломан опустив Моравію, а морав'яни, під начальством Славомира, повстали проти німців. Суд звільнив Святополка, і німці післали його присмирити повсталих морав'ян. Але Святополк приєднався до повстанців. Війна продовжувалась 872 і 873 р. Святополк вийшов переможцем. Значить, німці ув'язнили св. Мефодія з тієї самої причини, я якої ув'язнили й Святополка. Німці хотіли зліквідувати Моравію, як слов'янську державу, тому обвинуватили Святополка в зраді. Св. Мефодія вони тим легше обвинуватили. І держали його в тюрмі весь час, доки мали надію, що вони залишаться панями в Моравії. А випустили св. Мефодія аж тоді, коли Святополк закінчив війну перемогою. Про все те знали всі німецькі верховоди (як духовні, так світські). Певно знали про цілу ту справу також і в Римі, і так само дивились на неї.

Єп. Нярадї пише: «Вороги св. Мефодія ледве дочекалися його смерті. Зараз по його смерті прогнали його учеників з Моравії».

Які ж це вороги? Єп. Нярадї готов бачити ворогів св. Мефодія у всіх тодішніх латинянах, тільки не в папах. У кого очі зав'язані, той нічого не бачить, хоч би воно стояло йому й під носом.

В дійсності, папи весь час патрунували ворогам св. Мефодія, а кінець-кінцем, викляли Мефодія і всіх його співпрацівників. Це й зовсім природно, бо ж папи мали ту саму душу, що і їх клір.

Коли папи вже переконалися, що ліквідація моравської «унії» чи «греко-католицької Церкви», як би ми це нині назвали, дозріла, то виступили проти неї одверто й з усіма своїми громами.

Ось що писав папа Стефан V (885—891) до князя Святополка:

«Ми пізнали Віхінга, чесного єпископа і найдорожчого співбрата, що він вишколений у церковній науці, і тому післали його вам для правління Церквою, повіреною йому Богом, бо ми переконалися, що він тобі найвірніший, і досить в усьому про тебе дбає... А дуже ми здивувалися, що Мефодій відданий суевір'ю, а не будованню, метушні, а не мирові; ми його забобони цілком осуджуємо. А хто висловив анафему для зневаги католицької віри, анафема впаде на його голову. (Наша

заввага: Видно, що Мефодій мусів виклясти Вікінга, а може й усіх, що з ним тримали.) Але ти й твій нарід будете невинні судом Святого Духа, якщо тільки будете щиро держатись віри, яку проповідує римська Церква. А божественні богослуження і святі містерії і Служби Божі, які той Мефодій відважився правити мовою слов'ян, хоч над найсвятішим тілом блаженного Петра присягою зобов'язався, що того більше не буде робити, ми, соблазняючись його провинною в безправстві, божим і нашим апостольським авторитетом під клятвою забороняємо, щоб того ніхто ніяким способом не відважився відтепер робити... А впертих і неслухняних, що працюють для роздору й соблазні, після першого і другого перестереження, якщо зовсім не навернуться, наче сівачів куклю наказуємо викинути з церковної громади; і щоб ні одна паршива вівця не заражувала цілого стада, нашою силою наказуємо ховстати їх і від ваших границь далеко прогнати».¹⁾

Ось тобі, уніє, останнє папське слово про тебе: інша віра, роздор, забобони, паршива вівця, кукіль, а на це все не тільки анафема, але й меч!

Св. Мефодій з тим останнім папським «привітом» зійшов до могили — як мученик і ісповідник віри, якого самі папи замучили.

Очевидно, папа Стефан V цим своїм листом викляв також і св. Константина—Кирила, бо він викляв ціле діло Слов'янських Апостолів.

Може якийсь римлянин схоче тим рятуватися, ніби цей лист папи Стефана V неправдивий, підроблений. Даремний викрут, бо вже й логіка фактів цілком стверджує правдивість цього папського листа.

Мефодій незабаром умер (885 р.), а Святополк прогнав усіх «мефодіїців» з Моравії. Ті нещасні давні «уніати» втікли до виклятої папою Іоанном VIII сусідньої Болгарії.

А Чехо-Моравія, діставши колись Христове світло з Візантії, і дотепер не може прийти до себе під релігійно-церковним поглядом (Гусусити, чехо-словацька православна Церква в наших часах).

Папа Іоанн XIII (965—972) писав до Болеслава Чеського, що затверджує єпископство при церкві св. Віта і св. Вячеслава (*Wenezlai*) та монастир бенедиктинок при церкві св. Георгія мученика „*verumtamen non secundum ritum aut sectam Bulgaricae gentis vel Ruziae, aut Slovenicae linguae, sed magis sequens constituta et decreta apostolica*“ — „та не по обряду чи секті болгарського народу, або Русі, або слов'янською мовою, але більше ідучи за апостольськими постановами і декретами».²⁾

Коли нинішня унія робить зі Слов'янських Апостолів своїх перовзорів і покровителів, то глорифікує свою власну загибель — „*ad maiorem gloriam Romae*“, (на більшу славу Риму).

Слов'янки Апостоли ждуть інших своїх почитателів — таких, що виправили б їхню, до неба вопіючу, кривду!

V

ЛІОНСЬКА УНІЯ

Перипетії Кирило-Мефодіївської Церкви, оскільки йде про ставлення до неї пап, дуже подібні до перипетій першої унії грецької Церкви з римською з 1274 р. Тому в головних рисах подамо також і долю тієї першої унії, за католицьким виданням С. J. Hefele: *Conciliengeschichte*, т. VI, стор. 119—163.

Четвертий хрестовий похід 1204 р. підступно зайняв Царгород, і там латиняни оснували своє «східне римське царство», яке існувало до

¹⁾ Migne: *Patr. Lat.* Т. 129, col. 802—804.

²⁾ Migne, тамже, т. 135, col. 997. Маємо тут доказ, що християнство на Русі було у світі відоме вже перед хрещенням Володимира Великого (938).

1261 р. Грецькі церкви латиняни перетворили у свої костели, а на місце грецького патріарха поставили свого латинського. (Грецьке візантійське царство в тому часі існувало тільки на невеликій частині Малої Азії.) І аж тому латинському царгородському патріархові Рим, на латеранському соборі 1215 р., признав перший ранг після папи.

В 1261 р. грецький регент Михайло Палеолог здобує Царгород. Латинський царгородський цар Балдуїн II втік до Риму і оженив свого сина Филипа з одною дочкою Карла з Анжу, римського сенатора і короля Тусції та Ломбардії.

Позиція Михайла Палеолога не була сильна. Він мусів боятися, що латиняни підуть проти нього війною з більшими силами, бо папа Урбан IV став закликати західні народи до хрестового походу, щоб наново здобути Царгород. Палеолог ще й сам собі пошкодив, бо після здобуття Царгороду, щоб самому стати царем, осліпив і кинув до тюрми молодого царя Івана IV Ласкаріса. Патріарх Арсеній прилюдно викляв Палеолога, греки ремствували на нового царя.

Палеолог рішився заключити церковну унію з Римом, щоб таким способом відсунути небезпеку від себе. Урбан IV згодився. Та коли справа тягнулась, бо греки не хотіли унії, а Палеолог зайняв латинське ахайське князівство, папа знову (1264 р.) видав заклик до хрестового походу. Одначе, не так легко було зорганізувати хрестовий похід проти Царгороду, бо Західна Європа мала свої клопоти.

В 1266 р. цар усунув патріарха Арсенія, а новим патріархом став Герман, який уже 1267 р. зрікся. Тепер став патріархом Йосиф. Він святочно зняв з царя клятву, одначе, про унію з Римом і він не хотів чути. Коли цар довідався про великі зброєння королів св. Людвіка і його брата Карла з Анжу, злякався, і знову вислав послів до папи в справі унії. Цар бажав, щоб папа згодився на собор, де греки з римлянами передискутували б різниці у вірі, але Рим виключав усяку дискусію, а жадав, щоб греки признали римське визнання віри, яке в Римі спеціально склали для тієї цілі.

Цар робив великий тиск на грецьких єпископів та весь клір і остаточно 1274 р. вислав своїх послів у справі унії на собор у Ліоні.

Цар уявляв собі унію з Римом «ідилічно» і домагався від своїх єпископів та кліру признання трьох точок: примат папи, апелляції до Риму і згадування папи в Літургії.

Римський символ віри, присланий цареві Палеологові і під присягою визнаний його послами на соборі в Ліоні, говорить про права римської Церкви так: «Віруємо..., що та ж свята римська Церква держить найвищий і повний примат та принципат (князівство) над усією католицькою Церквою, який вона одержала з повнотою власті від самого Господа в блаженному Петрі, князі або зверхнику апостолів, якого римський архієрей (понтифекс) є наслідник, як це свята римська Церква правдиво і смиренно визнає. І як вона перша перед усіма іншими зобов'язана боронити правди віри, так їй належить право вирішувати і питання, які б виникли щодо віри. До неї може кожний апелювати, хто обтяжений справами, які належать до церковної ділянки... і їй піддані всі Церкви, а їх зверхники мають їй віддавати послух і почитання. До неї так належить повнота власті, що вона допускає інші Церкви до частинного старання (значить, до частинної управи), з котрих многі, головно патріархальні, різними привілеями та ж римська Церква почесно відзначила, одначе, при збереженні своєї власної прерогативи, яка і на загальних соборах і на будьяких інших завжди ненарушена».

Римський символ віри, складений для греків, як бачите, перетворився в „Codex iuris canonici“, як тільки зійшла мова на римську любу тему: ніби то Ісус Христос віддав свою Церкву Римові в приватну посідість, і Рим, що хоче, те уступає іншим Церквам, і ніби то він витворив патріархати...

Клопоти для царя Михайла Палеолога після Ліонського собору ще неабияк збільшилися. Папи змінювалися щораз (від 1274 р. до 1282 р. було їх шість), і кожний щось видумував для більшого приниження греків. Іннокентій V жадав, щоб цар особисто заприсяг унії перед якимись черцями, папськими послами. Николай III повторив те саме і ще висунув такі домагання: що греки мусять „Folioque“ (і Сина) вставити до символу віри; що їх обряди можуть їм залишитися лиш остільки, оскільки папа признає їх за не небезпечні для віри; папські нунції мусять перейти всі головні міста грецького царства, щоб переконатися, чи все по припису виконується; цар повинен попросити в Римі, щоб йому папа прислав кардинала легата (зн. постійного резидента в Царгороді); греки, задля їх прив'язання до схизми, мусять просити розрешення в римських нунціях; ті нунції мають усіх противників унії покарати інтердиктом і прогнанням.

Цар на все приставав, одначе греки бунтувались, а цар їх тяжко карав. І, як Гефеле пише, «цар казав римських нунціях обводити по тюрмах, щоб їм показати, як багато зі своїх власних рідних та високих службовців він в'язницею покарав в інтересі унії».

«Пахімерес сповіщає нас про багато жорстокостей, що їх цар у тому часі доконав над противниками унії, особливо ж, як він більше осіб з княжого роду покарав осліпленням».

Але вмер папа Николай III, і в 1281 р. його наслідником став Мартин IV. Цар вислав двох митрополитів (гераклійського та нікейського), щоб привітати нового папу. Папа прийняв їх дуже грубо, а незабаром проголосив царя Михайла Палеолога прогнаним з престолу як «покровителя схизми і ересі» та заборонив усім вірним зноситися з ним.

Що ж у тому «святому» й «непомильному» Римі сталося, що така зміна настала в папській політиці? Сталося те, чого дожидали усі попередні папи, які робили унію з Михайлом Палеологом: король Карло озброївся і йшов війною на візантійське грецьке царство. Знищити греків — ось це була «унія», яка сиділа папам на самому дні в серці!

Але Михайло Палеолог розбив військо Карла з Анжу під Білгородом у Сербії 1282 р. і незабаром помер.

Його син і наслідник Андронік, як тільки ступив на престол, зараз проголосив, що він приставав до унії тільки зі страху перед батьком. І знову пішли репресії — тепер проти прихильників унії з Римом. Андронік відмовив своєму батькові навіть в церковному похороні; свою матір змусив явно відректись від унії; скинув патріарха Векка, прихильника унії; єпископам і священникам було заборонено на три місяці відправляти богослуження і т. д.

Так Рим мучив цілі народи задля своєї віри, яку він зробив своїм «божественним правом» на всесвітнє панування!

VI

ЗАКІНЧЕННЯ

Рим розбив первісну соборну католицьку Церкву, витворив свою римо-католицьку Церкву, щоб підкорити собі всю Христову Церкву і так запанувати над світом. Така конквістадорська психіка мусіла доводити до такої політики, що Рим завжди і всюди, де тільки міг і як міг, боровся проти грецької Церкви і проти всіх Церков грецького походження.

Папа Григорій XI в буллі „*Debitum pastoralis officii*“ 13 лютого 1375 р. призначив єпископів латинського обряду на наші кафедри в Перемишлі, Галичі, Володимирі і Холмі, а наших єпископів усунув. В тій буллі читаємо: „*Decernentes antistites schismaticos, si forsitan sint in eis, tamquam reprobos et indignos, esse ab illis penitus amovendos ac ipsos tenore praesentium auctoritate amovemus*“.¹⁾)

Такі самі директиви-вимоги поставив Боніфатій VIII Робертові Неаполітанському, коли (1303 р.) зробив його угорським королем.

Дійсна психіка римської Церкви та сама, яка в поляків зродила відомий „Projekt zniszczenie Rnsi“. Ось як та психіка виступає: „Ja z dawnych Polaków obrządku łacińskiego mając w sobie krew przelaną, żądając z serca uszczęśliwienia mojej ojczyzny i większego coraz szerzenia się wiary rzymsko-katolickiej, do wykorzenienia zabobonów lub jakichkolwiek obrządków greckich, a wprowadzenia na to miejsce wiary świętej rzymskiego kościoła, te z mojej strony najskuteczniejsze i najzbawienniejsze być sądzę, i wszystkim prawdziwym wiary i ojczyzny miłośnikom podaję sposoby“.

Преосвященний Владико, мій вихователю! Ось це «римська правда», а Ваші погляди — ілюзії!

¹⁾ Цит. Abraham: Powstanie Kościoła łacińskiego na Rusi. Львів, 1904, т. I, стор. 298.

М. АНДРІЄНКО

ПЕРШОДРУКАР ІВАН ФЕДОРОВ

(До 362 роковин з дня смерті)

(Закінчення) *)

«Як до Мекки з її святим каменем, потяглись до св. Онуфріївського монастиря поклонитися порохам Федорова і його пам'ятникові один за другим приїжджі представники російського ученого світу», — говорить академік Щурат ¹⁾. В 1835 році до Львова приїжджав відомий російський учений Погодін, — і він звернув увагу на непошану василиян до пам'ятника Івана Федорова. Через два роки Погодін в листі до василиянина о. В. Компаневича делікатно писав: «Прошу Вас покорнейше уведомити мене, исполнена ли моя просьба о переставлении камня над могилою типографчика Федорова из пола в стену» ²⁾. Академік Щурат свідчить, що просьбу Погодіна не було вдоволено.

Минуло 25 років після відвідання Львова Погодіним, і василияни вже могли наочно бачити наслідки свого варварського ставлення до пам'ятника Івану Федорову. В 1860 році Яків Головацький пише: «Я осматривал праве уже забытый тот памятник (Федорова). Он лежит на правой стороне входа в церковь св. Онуфрия под лавками, на нем стоящими, вставленный в каменный пол». Більшу частину напису Головацький міг прочитати, «прочее вытерто или вытоптано ногами. Камень розломан на середине» ³⁾.

Академік Щурат, може, того не бажаючи, в цитованій статті викриває справжню причину саме такого ставлення василиян до пам'яті першодрукаря. Вони, бачите, боялися і тіні підозри «в нахилі до схизми й москвофільства», — говорить акад. Щурат, — бо то був час, коли «розпочинати яку-небудь акцію в зв'язку з православним Федоровим і пригадувати польським кругам культ його, піддержуваний москалями, не було василиянам ані вказане, ані безпечне» ⁴⁾.

Кращі сини Західної України, проте, ніколи не боялися і не ховали своїх симпатій до братнього російського народу і не визнавали в уніатського духовенства Галичини (в його переважаючій масі) глибокого, органічного зв'язку з Римом. Іван Франко писав: «Не вірте..., що ми, галицькі українці, тим тільки й дишемо, що «ненавистью ко всему русскому». Не вірте..., бо се свідома брехня. Ми всі русофіли, чуєте,

*) Див. «Єпархіальний Вісник», Львів, 1946, січень, стр. 27—32.

¹⁾ «Записки чина СВВ». 1925, т. I, стр. 136. Стаття: «Довкола намогильного каменя Івана Федорова».

²⁾ Там же, стр. 140.

³⁾ «Стара Україна», 1925, I—III, стор. 30.

⁴⁾ Записки ЧСВВ, стор. 137.

повторюю ще раз: ми всі русофіли (розбивка Івана Франка — М. А.). Ми любимо великоруський народ і бажаємо йому всякого добра, любимо і виучуємо його мову і читаємо в тій мові... І російських письменників, великих світочів у духовім царстві, ми знаємо й любимо... Ми чуємо себе солідарними з найкращими синами російського народу, і се міцна, тривка і світла основа нашого русофільства»¹⁾.

На т. зв. Всеукраїнському з'їзді студентства 2—5 липня 1913 року, у Львові, Ів. Франко в своєму виступі констатував глибоку різницю між уніатською та римською Церквою і зазначив, що уніатське духовенство більше зв'язане з суспільністю, ніж духовенство латинське, та що уніатських священників не лучить з Римом жодний природний зв'язок²⁾. А вже Франко, хоч сам не був людиною релігійною, добре знав, чим дише уніатський галицький священник, бо з багатьма з них мав особисті приятельські стосунки.

Василияни ж, реформовані з 1883—84 року іезуїтами, уже так далеко зайшли в своєму відриві від настроїв маси греко-католицького духовенства й ідейних культурних спрямовань українського народу, що відважилися на нове варварство у відношенні пам'яті Івана Федорова, до речі, деякими націоналістами проголошеного виключно українським першодрукарем.

Находило 300-річчя з дня смерті Івана Федорова. Василияни цілком слушно передбачали, що православна Москва гідно вшанує пам'ять славетного діяча слов'янської культури і що це вшанування повинно в якийсь спосіб відбитися і у Львові, на місці його поховання, в Онуфріївському монастирі, де ще лежала така цінна реліквія, як його надгробна плита. І василияни коять над дорогою для всіх східних слов'ян реліквією Івана Федорова вандалізм. Надгробний камінь в другій половині 1883 року зникає з притвора Онуфріївської церкви. Львівська українська, петербурзька російська, варшавська польська преса здійсмають з цього приводу зрозумілу кампанію. А протоігумен львівських василиян о. др. Климент Сарницький, на виправдання своє, складає 9 грудня 1883 р., себто, якраз до 300-х роковин з дня смерті першодрукаря, офіціальний опис, ніби, випадкового знищення надгробка Івана Федорова, в формі протокола, на якому слід зупинитися, щоб докладніше виявити нещирість тодішніх господарів Онуфріївського монастиря. Очевидно, на основі того протоколу, Варшавський ілюстрований тижневик „Kłosy“, в номері від 10. IV. 1884 року, подав такий опис знищення надгробного каменя Івана Федорова.

«В Онуфріївській церкві, а саме, в частині її, добудованій на початку нашого століття, близько входових дверей, у підлозі, знаходився заставлений лавками надгробний камінь Федоровича, мабуть, перенесений туди зі старого цвинтаря. Але дивним ходом обставин, саме минулого року, в червні, коли укладали в цілій церкві підлогу, було необхідним, щоб вирівняти її, рушити з місця надгробні плити, що виставали понад її поверхню. І тоді згаданий камінь, звичайний пісковик, звітрілий і пересяклий вогкістю, не зважаючи на велику обережність при підважуванні, розтріскався в кусочки»³⁾.

Гостріше пише в «Русской Старине» за той же 1884 рік С. Л. Пташицький: «Сей камінь, як свідчить о. А. Петрушевич, — говорить Пташицький, — находився в церкві ще в серпні 1883 року. Лиха доля не

1) Ів. Франко: «Щирість тону і щирість переконань» — стаття в «Літературно-Науковому Віснику», 1905, т. XXX, стор. 110—111.

2) Львівська газета «Діло», з 6 липня 1913 р. Інформація про Всеукр. студентський з'їзд.

3) Ів. Кривецький: «Надгробні камені Федоровичів у Львові. I. Доля надгробного каменя Ів. Федоровича» — «Стара Україна», 1924, II—V, стор. 49.

дала йому пролежати до 300-ліття смерті Федорова. Осінню того року переводили ремонт цілої церкви, змінили підлогу і поклали нову, асфальтову. Старі камені усунули, але не археологи, а прості робітники, під наглядом монастирської братії. Лом каменяра торкнувся і каменя Федорова. Отець ігумен засвідчує, що пісковик, звітрілий через 300 літ, не витримав натиску лому і розсипався на кусочки. Не вдалося зібрати їх у цілість, і, таким чином, одинокий наглядний пам'ятник, по волі нерозумної долі, шез з обличчя землі»¹⁾.

Отак василяни відзначили 300-річчя смерті Івана Федорова. Через протокол свого протоігумена василяни на цілий культурний світ оголосили про знищення, з вини «стрілочника» — простого каменяра, надгробного каменя Івана Федорова. Василянський протокол був своєрідним «вінком на могилу» нашого першодрукаря в день його всеслов'янського вшанування.

А в дійсності, василяни побоюлися знищити священний надгробний камінь Івана Федорова, вони тільки перенесли надгробок з притвора до самої церкви і потай замурували в підлогу коло престолова в старій правій наві церкві. Шанобливе поклоніння прахові Івана Федорова з боку тисяч православних зі Сходу, і то — людей науки, очевидно, не було бажано василянам ні в 1883 році, ні в подальші роки. Василяни, перенісши надгробну плиту Івана Федорова з притвора до вівтаря, ніби, на почесніше місце, водночас засекретили її так, що тільки дехто знав про точне її місце знаходження в церкві. Лише небагатьом «обраним» показували її. І показував її на новому місці той самий протоігумен василянин о. Климент Сарницький, який 9. XII. 1883 року склав протокол про факт знищення надгробної плити. Так, в році 1887-му Сарницький показав цей камінь молодому тоді студентові філософії Мелетію Лончині, майбутньому ігуменові василян.

Роки минали. Нема нічого таємного, що не стало б об'явленим. Уже багато людей, які цікавилися пам'яткою по Ів. Федорову, якщо не бачили надмогилю його плити, то чули і знали, що вона переховується у василянському Онуфріївському монастирі, у Львові. Василяни врахували це і вирішили зовсім закрити її від очей людності. На сцену виходить черговий «ремонт» церкви, а разом з ним — і черговий вандалізм василян: вони закривають цілком надгробний камінь Івана Федорова спеціально вимурованою в церкві стіною. Цю стіну вимуровується, ніби, для симетрії, хоч, як видно з плану, нова скісна стіна зменшує корисну площу церкви. Нічого! Василяни, очевидно, твердо вирішили ліквідувати на терені Онуфріївського монастиря культ, який стихійно проривався, одного з кращих борців за релігійну, національну і політичну єдність цілого руського народу.

Та не можна ніякими варварськими методами затерти в свідомості людей вдячної пам'яті про заслужених перед Батьківщиною культурних діячів. Під час першої світової війни, коли у Львові перебували представники російської військової і цивільної влади, різні російські вчені комісії не один раз заходили до Онуфріївського монастиря і рішуче вимагали від уже згаданого ігумена о. Мелетія Лончини указати, де захований надгробний камінь Івана Федорова. Але ігумен отців василян о. Мелетій Лончини продовжив політику і тактику свого попередника, ігумена Климента Сарницького, від якого сам добре знав місце надгробка Івана Федорова. Таємниці василян перед «москалями» Лончина не викрив. Російські комісії дуже докладно шукали в монастирі надгробного каменя Івана Федорова в 1914—15 рр., але, звичайно, не могли знайти його під муром, спорудженим в 1903 році. Редактор журналу «Стара Україна» Іван Кривецький, говорячи про цей факт, виявляє занадто

1) Там же.

вузький «патріотизм»: він з цілим натиском відзначає в своїй статті, що замурування в 1903 році «такої дорогоцінної національної пам'ятки цілого слов'янства, а передо всім України, було позитивним фактом, бо, можливо, зберегло цю пам'ятку від заграблення її москалями і вивезення її до Росії»¹).

Настав 1924 рік — 350-й від року виходу друком львівського «Апостола». Українська громадськість Львова заходила навколо відзначення нової ювілейної дати, бажаючи, серед інших питань, ще раз поставити на порядок денний і питання про надгробний камінь Івана Федорова. Редактор «Старої України» Кривецький, який знав усі версії про камінь, — як про знищення його, так і про переховування, — зробив дуже рішучі кроки. Він удався до протоігумена василян у Львові о. А. Калиша і почув від нього те, що уперто замовчував перед російськими комісіями в 1914—15 р. ігумен Лончина. Протоігумен о. А. Калиш підтвердив, що надгробний камінь Івана Федорова, дійсно, не знищений, а існує, проте, замуруваний в певному місці в церкві, під нововимурованою стіною. По докладніші відомості про камінь о. А. Калиш скерував Івана Кривецького до не раз уже названого нами ігумена о. М. Лончини, який був на той час ігуменом василян у Христінополі. Ігумен Лончина порозмовляв з редактором Кривецьким надто відверто, чи може, з точки зору василянського вищого проводу, надто нерозважно або легковажно: в усякім разі, поставився до Кривецького так же довірливо, як в 1887 році до самого Лончини, тоді студента, поставився ігумен Сарницький. Більше того, Лончина (мабуть, на бажання Кривецького) зафіксував свої свідчення в формі протоколу, засвідченого цілою комісією. Ось повний його текст: «Протокол, списаний за Мелетієм Лончиною, ігуменом монастиря о.о. василян у Христінополі, дня 21 лютого 1924 року, в справі надгробного каменя Івана Федорова, першого друкаря України, в присутності: директора бібліотеки Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові Івана Кривецького, п. Івана Полотнюка, о. Євгена Мальчинського та о. Марисюка, пароха Христінополя.

Супроти усіх вісток усних, писаних та комісійних про знищення надгробного каменя Івана Федорова, першого друкаря України, складаю отсим в присутності вище згаданих свідків слідуючі зізнання:

В році 1887 (словами: тисяча вісімсот вісімдесят семім) я прибув до Львова в монастир о.о. василян при церкві св. Онуфрія на філософічні студії. Оглядаючи тоді пам'ятки старини біля і в середині церкви, я звернувся до тодішнього протоігумена о.о. василян о. Климента Сарницького з просьбою о їх ближче вияснення.

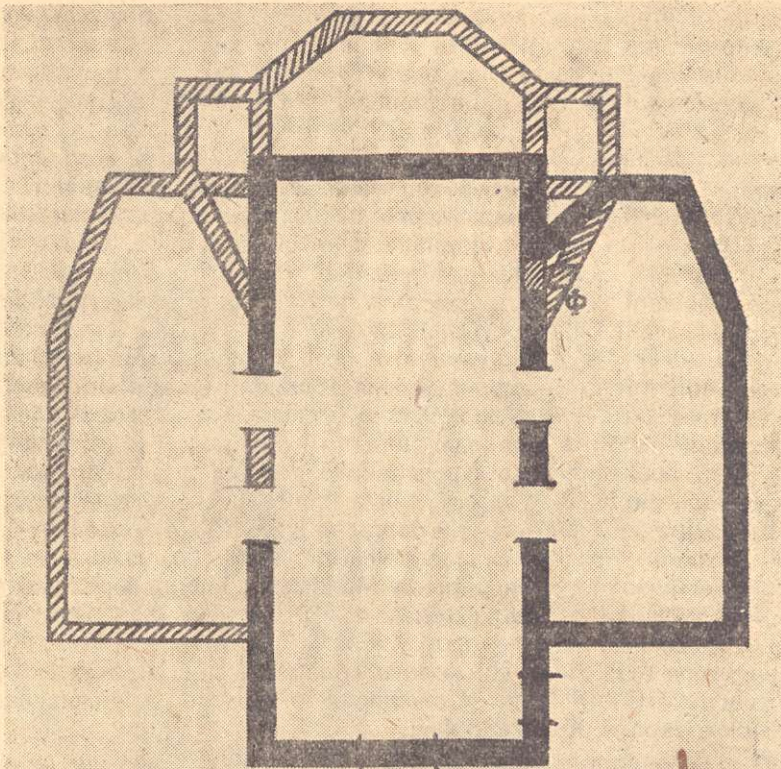
Переходячи коло престола в старій каплиці, положеній від полудневої сторони, о. Климент Сарницький вказав на плиту величини околом 1 метра з невиразним, а в часті і затертим написом, яка була вмурована в підлогу тої ж каплиці, з лівої сторони від престола, у північно-східнім напрямі, і сказав: «От се плита першого руського друкаря Івана Федорова» (розбивка в протоколі — М. А.).

«При добудовах у згаданій церкві за мого ігуменування, які в році 1903 перевів проф. Ів. Левинський, узнав він за потрібне випростувати бічну ліву за престольну, від північного сходу положену стіну старої каплиці в той спосіб, що, не нарушаючи первісної стіни, поставив при ній же нову стіну, що саме прикрила плиту, яку вказував мені в 1887 році о. Климент Сарницький, як надгробну плиту Івана Федорова. Христінополь, 21. II. 1924 р.»²). Далі уміщено підписи п'яти вище названих осіб. (Див. фото з плану церкви).

¹) Указаний твір, стор. 51.

²) Указаний твір, стор. 50.

Наведений протокол — нищівний обвинувальний документ проти львівських василян. Цим документом львівські василяни стверджують, що неправда супроводила всі їх вчинки з надгробком Івана Федорова.

Плян церкви св. Онуфрія у Львові.

- = стара будівля
- = нова будівля
- = плита Івана Федоровича

Христинюль, 21. II. 1924.

о Мелетий Лончина, ігумен; Іван Полотнюк, протоколянт; о Маркіян Марисюк, ЧСВВ.; о Євген Мальчинський, ЧСВВ.; Іван Кривецький.

Фото з плану церкви св. Онуфрія у Львові.

Скільки разів василяни переносили плиту першодрукаря? А скільки разів вони говорили неправду в справі тої плити? І як же докладно лже-свідчить василянин Сарницький: «Камінь знищено зовсім», — каже він в 1883 році; «розтрікався в кусочки», «розсипався на кусочки», «не вдалося зібрати їх у цілість». А через чотири роки, в 1887 році, показує той камінь молодому Лончині.

Будучи львівським ігуменом, Лончина, можливо, почув похвалу не тільки від редактора «Старої України» Кривецького за те, що в 1914-15 р.

не сказав правди російським комісіям, які шукали в монастирі надгробка Івана Федорова. Але за по-старечому балакучий протокол свій від 21 . II . 1924 р. навряд чи дістав ігумен Лончина від вищого свого начальства хоч яке заохочення. Дальші факти стверджують наш сумнів.

Протокол з зізнанням Лончини був прочитаний 30 березня того ж 1924 р. на загальних зборах Наукового Товариства ім. Шевченка, присвячених 350-річчю друкарства на Україні. Збори одноголосно ухвалили — вжити заходів до остаточного в'яснення справи з надгробним каменем Івана Федорова, що має бути замурованим під стіною Онуфріївської церкви у Львові, і доручили президії Наукового Товариства звернутися в цій справі до тогочасного протоігумена (не просто ігумена) о.о. василиян у Львові. Для реального переведення цієї постанови в життя було вибрано авторитетну комісію, в складі проф. Крип'якевича, проф. Огієнка, О. Пеленського, Б. Барвінського і Кривецького.

У відповідь на звернення Наукового Товариства, львівські василияни лишаються на своїх попередніх позиціях. Вони протягом дев'яти років попросту відмовчуються.

В 1933 році, з нагоди 350 річниці з дня смерті Івана Федорова, Наукове Товариство ім. Шевченка наважилося в письмовій формі запитати василиян, чи шукали вони надгробної плити ювіляра. Відповідь була коротка і суха, — ні, не шукали.

В 1924 році львівський професор І. Свенціцький висловив сподівання, що коли не 400-ліття, то, певно, 500-ліття східнослов'янського друку всі слов'яни стрічатимуть, як добрі браття, вільні і рівні члени вселюдської сім'ї¹⁾.

Шановний професор ненабагато помилився: дякуючи Червоній Армії, слов'яни, спільно з усіма союзниками, в 1945 році перемогли кривавого ідеолога фашизму Гітлера і вже в 1945 році, як вільні і рівні члени вселюдської сім'ї, стрінули не 400-ту і не 500-ту, а 381-шу річницю східнослов'янського друку.

В цілій садибі і будівлях Онуфріївської церкви, збудованої на місці церкви часів князя Льва, треба негайно розпочати і перевести велику науково-дослідницьку роботу. Радянські археологи, історики, філологи, поліграфісти, скульптори, не зустрічаючи ні з якого боку перешкод, не тільки відшукають надгробний камінь, могилу і, можливо, кості Івана Федорова, але й відтворять і його зовнішній образ.

Нехай, нехай буде так!

¹⁾ І. Свенціцький: «Пам'яті першого друкаря України». — «Ст. Укр.», 1924, II—V, стор. 20.

ХРОНІКА

ВЛАДИКА — АРХІЄПІСКОП ЛЬВІВСЬКИЙ І ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ МАКАРІЙ СЛУЖИТЬ У КАФЕДРАЛЬНІЙ ЦЕРКВІ СВ. ЮРА У ЛЬВОВІ

Першу Службу Божу відправив Високопреосвященний Макарій у кафедральній церкві св. Юра у Львові 9 . III . 1946 р. під час історичних діянь Собору по воз'єднанню гр.-католиків з православними, разом з трьома єпископами: Нестором Мукачівським і Ужгородським, Антонієм Станіславським і Коломийським та Михаїлом Дрогобицьким і Самбірським. Другий раз служив Високопреосвященний Макарій у св. Юрі 10 березня 1946 р., в неділю Торжества Православ'я і в день закінчення діянь Собору, разом з Високопреосвященним Іоанном, Митрополитом Київським і Галицьким, Патріаршим Екзархом всієї України, і з тими ж єпископами, які служили й попереднього дня.

Єпископи: (зліва направо) Михаїл, Нестор, Антоній, Макарій на початку Літургії виходять на середину церкви до Екзарха Іоанна.

Але, звичайно, треба було, щоб Високопреосвященний Макарій, як Львівський і Тернопільський Владика, відправив сам — один, без участі інших Владик, Службу Божу в св. Юрі, щоб інтронізуватися в своїй кафедральній церкві. Це й відбулося 24 березня 1946 р., в Хрестопоклонну неділю. Сослужили Владиці о. мітрат Др. Костельник Гавріїл і святоюрське

духовенство. Церква була переповнена вірними. В церковних головних дверях, за звичаєм, піднесено Владиці хліб — сіль і церковні ключі на тарі. Прекрасно співав святоюрський хор. Проповідь після євангельського читання за Службою Божою виголосив о. др. Костельник; зміст проповіді був такий: В Велику П'ятницю, коли Господній хрест став славний, тяжко було людям відрізнити Боже від людського у Христі. Подібно до того й нині, в наших обставинах, не легко вірним відрізнити, що є Боже, а що є людське в житті Церкви Христової. Наше греко-католицьке духовенство поділилося на дві нерівні групи, але вірні повинні йти за тією групою священників (а вони складають 80% всіх наших священників), яка веде до воскресіння, як і Господній Хрест вів до воскресіння. Ось ще недавно наша Галицька Церква була сиротою, а тепер вона вже не сирота, бо має свого владика. Тут о. Др. Костельник привітав Високопреосвященного Макарія, як Львівського Владика.

Наприкінці Служби Божої звернувся з теплим словом до вірних Високопреосвященний Макарій, закликаючи їх до єдності у вірі та любові.

Св. Юр, наш історичний св. Юр, знову ожив. Ожив новим і повнішим життям. Дай, Боже, щоб це було не тільки на многая літа, але на віки.

СЕЙ ДЕНЬ, ЕГОЖЕ СОТВОРИ ГОСПОДЬ

Рік 1946. Галицька земля, земля Романа, Данила, Льва, Ярослава переживає важливі історичні події. Вікові мрії найкращих синів нещасного, віками поневоленого народу, здійснюються. Протягом 6 століть відірвана від матернього пня Галицька галузь возз'єднана з усією Руссю. В місті Льва відбуваються важливі для народу події.

Після всієї відправи в церкві Екзарх Іоанн з балкону архієпископського дому благословляє нарід, що вийшов з церкви.

10 березня 1946 р. Галич, Київ, Львів — вся Русь радіє, бо урочисто відзначає Торжество св. Православія (І Н. В. Посту). В цей день 216 представників 3-х Галицьких епархій, зібравшись на Соборі, в храмі св. Георгія, у Львові, однодушно вирішують скасувати унію, насильством накинену нашому народові Берестейським собором (1596) з метою златинізувати, а за тим ополячити нарід.

З високим піднесенням духа і ентузіазмом вітають представники духовенства і мірян Високопреосв. Митрополита Київського і Галицького, Патріаршого Екзарха Іоанна, і Преосвященного Єпископа Львівського і Тернопільського Макарія в храмі св. Георгія, де торжественною Архієрейською Літургією завершується акт повороту нашого до віри батьків наших, себто, до православної віри св. Володимира.

В 4 Нед. Вел. посту (31. III. 1946) мелодійний звук історичного «Кирила» з Корняктової дзвіниці сповіщає місту Льва і околиці про велику історичну подію: під склепіння славної св. Успенської Церкви, яка на протязі століть непохитно стояла на сторожі своєї прадідівської православної віри, обряду і національності, входить Православний Архієрей, Преосв. Макарій. Тьма народу захоплена смиренієм Владики («научітеся от Мене, яко кроток есмь і смирен сердцем»), що входить в храм з духом Христовим і любов'ю, щоб совершити Божественну Літургію. Перед очами наглядний контраст. Двісті тридцять шість років тому до цього храму входили ополячені уніати з мечем і киями в руках, кров'ю православних вірних обагряли її мури і викидали духовних і мірян на вулицю. Зрозуміло, що сьогоднішня подія викликає сльози радості у всіх присутніх. Настоятель парохії, в оточенні духовенства, теплими словами вітає Владика, підкреслюючи важливість історичного моменту.

Розпочинається урочиста Богослужба. Преосвященному Макарію сослужать: о. Григорій Боечко, о. Мирон Крутяк, о. Сергій Олійник, о. Яків Мостюк, о. Никита Павлосюк, о. протодіакон Почаївської Лаври Стратоник Сеньковський і протодіакон Володимир Ганджук. Народ, який вщерть заповнив храм, захоплюється красою Богослуження. По св. Євангелію— проповідь (о. М. Павлосюка). На тацях з пожертвами з'являються від присутніх записки з гарячою подякою за правдиву християнську науку.

Наприкінці Богослуження — щире слово Владики, вислухане вірними з надзвичайно великою увагою.

Це, справді, був «День, Егоже Сотвори Господь».

З М І С Т

I. ЦЕРКОВНЕ ЖИТТЯ

	Стор.
Собор повороту до віри батьків (Хруцький Сергій)	3—15
Постанови Собору	15—17
Привітальна грамота Його Святості Алексія, Патріарха Московського всієї Русі, на адресу Собору	17—18
Привітальна телеграма від Собору Константинопольському Вселенському Патріарху Максимосу	19
Привітальна телеграма від Собору Його Святості Алексію, Патріарху Мо- сковському і всієї Русі	19—20
Привітальна телеграма від Собору Високопреосвященному Іоанну, Митро- политу Київському і Галицькому, Патріаршому Екзарху України	20
Звернення делегатів Собору до Його Святості Алексія, Патріарха Москов- ського і всієї Русі, про прийняття до Руської Православної Церкви	21—22
Догматичні й дисциплінарні зміни в зв'язку з поворотом до Православної Церкви (о. Др. Костельник Г.)	22—23

II. СТАТТІ

Молчановський А. — Брестська церковна унія в історії українського і біло- руського народів	24—32
О. Д-р Костельник Гавріїл — Викляті святі: Кирило і Мефодій	33—53
Андрієнко М. — Першодрукар Іван Федоров	54—59

III. ХРОНІКА

Владика — Архієпископ Львівський і Тернопільський Макарій служить у кафедральній церкві св. Юра у Львові	60—61
Сей день, єгоже сотвори Господь	61—62

I Л Ю С Т Р А Ц І І

Президія Собору (голова Президії відкриває Собор)	4
Голова Президії Собору вітає делегатів Московської Патріархії	5
Голова Президії Собору виголошує доповідь	8
Преосвящ. Антоній виголошує на Соборі доповідь	9
О. Дрелих Василь виголошує на Соборі доповідь	10
Преосвящ. Макарій читає делегатам Собору догматичні питання	11
Преосвящ. Макарій розрішає одного з делегатів Собору	12
Делегати Собору перед приходом Екзарха	13
Голова Собору вітає в церкві Екзарха	13
Єпископи Макарій і Нестор несуть Києво-Печерську ікону Богородиці	14
Єпископи Михаїл і Антоній несуть Києво-Печерську ікону Богородиці	15
Екзарх читає делегатам Собору привітальну грамоту від Патріарха	16
Делегати Собору співають «Многая літа» Патріархові, Екзархові і Єпи- скопам	18
Фото з плану церкви св. Онуфрія у Львові	58
Єпископи на початку Літургії виходять на середину церкви до Екзарха	60
Екзарх з балкону архієпископського дому благословляє нарід	61

2-га Обласна Друкарня Львівського Управління в справах Поліграфії та видавництва
Львів, ул. Спартак, 4.

